

Fortsatt drift & Profesjonell skepsis

*Hvordan vurderer revisor selskapets evne til fortsatt drift, og
hvilke indikatorer skjerper revisors aktsomhet i denne
vurderingen?*

Av

Andrea Korsand og Kristine Seland

Veileder: Carmen Olsen

Masterutredning innen Regnskap og Revisjon

Handelshøgskolen ved UiS

University of
Stavanger

HANDELSHØGSKOLEN VED UIS MASTEROPPGAVE

STUDIEPROGRAM:

MMRAS, Master i Regnskap og Revisjon

ER OPPGAVEN KONFIDENSIELL? Nei.

(NB! Bruk rødt skjema ved konfidensiell oppgave)

TITTEL:

Hvordan vurderer revisor selskapets evne til fortsatt drift, og hvilke indikatorer skjerper revisors aktsomhet i denne vurderingen?

ENGELSK TITTEL:

How does the auditor assess the firm's ability to continue as a Going Concern, and what indicators reinforce auditor's skepticism in this evaluation?

FORFATTER(E)

VEILEDER:

Kandidatnummer:

Navn:

5001

Andrea Korsand

Carmen Olsen

5019

Kristine Seland

Forord

Denne oppgaven markerer slutten på vårt masterstudium i regnskap og revisjon ved Handelshøgskolen ved Universitetet i Stavanger. Fortsatt drift og profesjonell skepsis er to tema vi har blitt introdusert for gjennom vårt femårige studie i regnskap og revisjon. Temaene er fundamentale i profesjonen, men likevel tilnærmet ikke-eksisterende i undervisningen.

Vår interesse og ønske om å lære mer om temaet, samt ønske om å bidra til ny kunnskap på et område med lite kvalitativ forskning, har vært et viktig utgangspunkt for forskningen.

Arbeidet med denne oppgaven har vært svært krevende. Det har også gitt oss verdifull innsikt i fortsatt drift-vurderingen i praksis, samt revisors anvendelse av profesjonelt skjønn, noe som vi vil ta med oss videre ut i praksis.

Vi ønsker å rette en stor takk til vår veileder, Carmen Olsen, for gode råd og genuine interesse for temaet. Til slutt vil vi takke informantene fra revisjonsselskapene som har stilt opp i en travel arbeidshverdag. Uten dere hadde ikke oppgaven vært mulig å gjennomføre.

Stavanger, 14. juni 2019

Andrea Korsand & Kristine Seland

Abstract

The purpose of the master thesis is to investigate auditors' Going Concern assessment and what indicators heighten auditors' skepticism in the course of such evaluation.

Due to financial crisis, the Going Concern reporting, performed by auditors, has received increased attention from researchers. Standard setters and regulators have expressed concern about the lack of professional skepticism during Going Concern evaluation.

To answer the research questions: *How does the auditor assess the firm's ability to continue as a Going Concern, and what indicators reinforce auditor's skepticism in this evaluation*, a qualitative research methodology is utilized. The study is mainly based on interviews with four real-life Going Concern cases, where the interviews are conducted with four auditors from four different auditing companies.

The main findings show that, (1) the management rely heavily on the auditor when it comes to the assessment of The Going Concern, (2) auditors have a presumptive attitude to audit evidence prepared by management and the evidence requirements increases concurrently with the auditors' attitude towards the management, and (3) liquidity and covenants guarantees are crucial to the auditors' going concern conclusions.

The thesis yields important insight into how the auditors' Going Concern assessment in practice. We expand a framework based on ISA 570 with suggested guidelines on how this assessment is exercised in practice. Further research may use audit cases without third-party guarantee where the auditor has reported a conclusion without modification.

Keywords: Going Concern; Trust in Management; Liquidity & Covenants; Professional Skepticism

Sammendrag

Masterutredningens formål er å undersøke hvordan revisor vurderer selskapets evne til fortsatt drift, og hvilke indikatorer som skjerper revisors aktsomhet i denne vurderingen. I forbindelse med finanskriser, har revisors fortsatt drift-rapportering fått stor oppmerksomhet blant forskere. Standardsettere og tilsynsmyndigheter ha ytret bekymring for mangel på tilstrekkelig nivå av profesjonell skepsis under fortsatt drift vurderingen.

Ved å benytte oss av kvalitativ metode, har vi gjennom intervju med utgangspunkt i fortsatt drift case fra virkeligheten, forsøkt å besvare forskningsspørsmålene: *Hvordan vurderer revisor selskapets evne til fortsatt drift, og hvilke indikatorer skjerper revisors aktsomhet i denne vurderingen?* Intervjuene er gjennomført med fire revisorer fra fire ulike revisjonsselskap. For å kartlegge prosessen i praksis, har vi undersøkt hvilke handlinger og tanker revisor gjør seg i de ulike stegene i fortsatt drift-vurderingen.

Våre hovedfunn i forbindelse med forskningsspørsmålene, viser at (1) ledelsen legger mye ansvar over på revisor når det kommer til vurderingen av fortsatt drift, (2) revisor har en presumptiv holdning til revisjonsbevis utarbeidet av ledelsen, og kravet til bevis øker i takt med revisors holdning til ledelsen, og (3) avtale om tilførsel av likvide midler og lånebetingelser er avgjørende for revisors konklusjon.

På grunnlag av funn, presenterer vi et utvidet rammeverk med utgangspunkt i ISA 570. Dette fremstiller hvordan revisor vurderer selskapets evne til fortsatt drift i praksis. Forslag til videre forskning er revisors vurderinger i case hvor det ikke er gitt en tredjepartsgaranti, men utarbeidet er reelt vurderingsgrunnlag og avgitt ren beretning.

Nøkkelord: Fortsatt drift; tillit til ledelsen; likviditet; lånebetingelser; profesjonell skepsis

Innholdsfortegnelse

Forord.....	I
Abstract.....	II
Sammendrag	III
Forkortelser.....	VI
1.0 Innledning	1
2.0 Teoretisk rammeverk	4
2.1 Fortsatt drift.....	4
2.1.1 NGAAP og fortsatt drift	4
2.1.2 Sannsynlighetskravet etter NGAAP	5
2.1.3 Ledelsens opplysningsplikt og handleplikt.....	5
2.1.4 IFRS og fortsatt drift.....	6
2.1.5 ISA 570.....	6
2.1.6 Tidligere forskning	9
2.2 Profesjonell skepsis	10
2.2.1 Definisjon	10
2.2.2 Utøvelse	11
2.2.3 Tidligere forskning	12
3.0 Metode	13
3.1 Forskningsdesign.....	13
3.2 Datainnsamling.....	13
3.2.1 Utvalg av caser og informanter	14
3.3 Validitet og reliabilitet	15
3.4 Dataanalyse og koding	16
4.0 Analyse	17
4.1 Case A	17
4.1.1 Presentasjon av selskap	17
4.1.2 Analyse	18
4.2 Case B	20
4.2.1 Presentasjon av selskap	20
4.2.2 Analyse	21
4.3 Case C	22
4.3.1 Presentasjon av selskap	22
4.3.2 Analyse	23
4.4 Case D	25

4.4.1 Presentasjon av selskap	25
4.4.2 Analyse	25
5.0 Diskusjon	28
6.0 Konklusjon og veien videre	32
Litteratur	33
Vedlegg	38
Vedlegg 1: Intervjuguide.....	38
Vedlegg 2: Regnskap Case A.....	41
Vedlegg 3: Regnskap Case C	44

Tabell- og figur oversikt

Tabell 1: Rammeverk ISA 570	7
Tabell 2: Oversikt over informanter og selskap.....	14
Tabell 3: Regnskap case A.....	18
Tabell 4: Regnskap case C.....	23
Tabell 5: Utvidet rammeverk ISA 570.....	31
Figur 1: Revisors konklusjon og rapportering (Eilifsen, 1997)	9
Figur 2: Profesjonell skepsis (Nolder & Kadous, 2018).....	11
Figur 3: Nøkkeltall case A	17
Figur 4: Nøkkeltall case B	20
Figur 5: Nøkkeltall case C	23

Forkortelser

IAASB	The International Auditing and Assurance Standards Board
IAS	International Accounting Standards
IFRS	International Financial Reporting Standard
ISA	Internasjonal revisjonsstandard
NGAAP	Norwegian Generally Accepted Accounting Principles
RSKL	Regnskapsloven

1.0 Innledning

Tilsynsmyndigheter har tidligere avdekket mangelfulle vurderinger knyttet til revisors fortsatt drift-vurdering. Hovedtrekkene i kritikken dreier seg om manglende dokumentasjon og utilstrekkelige revisjonshandlinger (Finanstilsynet, 2015b, c, 2016). En fellesnevner for avdekkede mangler i revisjonen, er manglende profesjonell skepsis (Hurtt, 2010). Følgelig har revisors profesjonelle skepsis fått stor oppmerksomhet blant forskere, standardsettere og regulatorer de siste årene (PCAOB, 2012). Det har blant annet blitt stilt spørsmål til revisors utøvelse av profesjonell skepsis, og om den er tilstrekkelig utøvet gjennom hele revisjonen (IAASB, 2012; PCAOB, 2012).

Formålet med vår forskning er å bidra til økt kunnskap om fortsatt drift-prosessen. Det finnes store mengder kvantitativ forskning på fortsatt drift og konkurspredikasjoner. Utfordringen er at temaet har en praktisk tilnærming med lite veiledning, samtidig som temaet er preget av stor usikkerhet. Forskning etterlyser derfor mer kvalitativ forskning på hvilke vurderinger revisor gjør, og hva som skaper deres tvil om fortsatt drift (Carson et al., 2013).

Det foreligger uensartet praksis med hensyn til de vurderinger som tas av revisor (Pettersen, 2009). Det er ingen absolutt grense for når revisor skal modifisere beretningen, og det kan derfor stilles spørsmål til hvilke og hvor store endringer i virksomheten som kan tolereres før fortsatt drift-forutsetningen er truet. Er det for eksempel kontinuitet i drift, overskudd, positiv egenkapital, evne til å innfri inngåtte og fremtidige forpliktelser, eller er det en subjektiv sannsynlighetsvurdering? Vi ønsker dermed å undersøke følgende forskningsspørsmål:

F1) Hvordan vurderer revisor selskapets evne til fortsatt drift?

Tillit er fundamentalt for revisjonsprofesjonen. For at revisjonsberetningen og revisoryrke generelt skal ha noen verdi, må brukerne av regnskapet kunne stole på at revisor har gjort en betryggende vurdering av selskapet. Det er derfor avgjørende at revisor opprettholder profesjonell skepsis under hele revisjonen for å oppnå tilstrekkelig kvalitet. En av utfordringene når det kommer til å bedømme selskapets forutsetning om fortsatt drift, handler om revisors tillit til ledelsen. I følge AICPA (2003) er troen på at ledelsen er ærlige og har integritet en av de vanligste grunnene for at revisor feiler ved å avdekke misligheter. Det er derfor nødvendig å opprettholde en skeptisk holdning. Ledelsen kan flere incentiver for å ikke opplyse om realiteten av selskapets evne til fortsatt drift. Når økonomisk lønnsomhet eller stabilitet blir truet av økonomiske, bransjemessige eller enhetens driftsvilkår, for eksempel ved nedgang i etterspørselen og stigning i antall konkurser i bransjen eller vedvarende negativ kontantstrøm,

vil selskapet ha lite å tape ved å lage overoptimistiske prognoser om fremtiden. Det neste forskningsspørsmålet blir dermed: **F2) Hvilke indikatorer skjerper revisors aktsomhet i fortsatt drift vurderingen?**

Vi vil gå i dybden på hvilke vurderinger, revisjonshandlinger, og revisjonsbevis som spiller inn i fortsatt drift-vurderingen, og når i denne prosessen revisor er skeptisk. Det tas utgangspunkt i et teoretisk rammeverk basert på ISA 570, der vi deler inn fortsatt drift prosessen i tre faser. Vi vil undersøke hva revisor gjør i praksis, og se dette opp imot dette teoretiske rammeverket.

Vi har innhentet case gjennom intervju som datainnsamlingsmetode. I tillegg har vi også innhentet årsregnskap, nøkkeltall og revisjonsbevis i de case vi har fått tilgang på dette. Vi har tatt kontakt med både små og store revisjonsselskap, hvor vi har intervjuet til sammen fire revisorer fra ulike selskap. Alle informanter hadde bred erfaring med fortsatt drift-problematikken. En intervjuguide med åpne spørsmål utarbeidet med grunnlag i rammeverket, var utgangspunktet for intervjuet. Hensikten var å få gode og utfyllende svar.

Først og fremst viser våre funn at ledelsen ikke har et bevisst forhold til fortsatt drift vurderingen, og legger mye av ansvaret over på revisor. Vurderingen blir først tatt når revisor ber ledelsen utarbeide konkrete budsjetter og prognoser. Revisorene har vært skeptiske til ledelsens vurdering, som følge av en oppfatning om overoptimisme hos ledelsen. Som en konsekvens av dette er revisor kritisk til substansen i revisjonsbevis som er utarbeidet av ledelsen. Funnene viser samtidig at revisor har en presumptiv holdning gjennom fortsatt drift vurderingen når 1) markedssituasjonen er dårlig før påbegynt revisjon, 2) selskapet har dårlig likviditet, 3) negativ egenkapital, og 4) brudd på lånebetingelser.

Et interessant funn i konklusjonsfasen er at kapitaltilførsel og lånebetingelser er avgjørende for utfallet av revisors konklusjon. I de tilfeller revisor har fått en ubetinget garanti om kapital og lånebetingelser, har dette resultert i ren beretning. Dette er uavhengig av andre usikkerhetsmomenter knyttet til forutsetningen. Det som egentlig er en subjektiv og skjønsmessig vurdering, blir ikke tatt fordi revisor godtar alltid et objektive bevis på for eksempel kapitaltilførsel eller lånebetingelser. Dette kan indikere at revisor velger den «enkleste løsningen», og dermed fraskriver seg et vurderingsansvar.

Vi utvider det teoretiske rammeverket ISA 570, fra en teoretisk tilnærming til en mer veiledende og praktisk tilnærming. Oppgaven starter med å presentere teori og forskning som anses relevant for våre forskningsspørsmål. Dette omfatter teori om fortsatt drift, herunder regnskaps- og revisjonsregler, samt profesjonell skepsis. Deretter drøftes empiriske funn opp mot

forskningsspørsmål og teori. Avslutningsvis presenterer vi en konklusjon på oppgavens problemstilling, samt forslag til videre forskning.

2.0 Teoretisk rammeverk

I dette kapittelet presenteres teori og forskning som anses relevant for våre forskningsspørsmål.

2.1 Fortsatt drift

Fortsatt drift er et grunnleggende regnskapsprinsipp, og er en av de viktigste underliggende forutsetningen som må ligge til grunn ved utarbeidelse av årsregnskapet (Brunelli, 2018). Det stilles krav overfor ledelsen og revisor for å sikre en tilfredsstillende vurdering av hvorvidt forutsetningen er til stede. I tillegg skal det gis tilstrekkelig informasjon om de usikkerheter og forutsetninger som legges til grunn for anvendelse av prinsippet. Hensikten er å gi pålitelig og relevant informasjon om selskapets finansielle stilling. Ledelsens og revisors oppgaver og ansvar ved vurdering av fortsatt drift er nedfelt iblant annet aksjeloven, regnskapsloven, International Financial Reporting Standard (IFRS), revisorloven og de internasjonale revisjonsstandardene

2.1.1 NGAAP og fortsatt drift

Et grunnleggende regnskapsprinsipp etter Norsk Regnskapsstandard, er at årsregnskapet skal utarbeides under forutsetningen om fortsatt drift «så lenge det ikke er sannsynlig at virksomheten vil bli avviklet» jf. Rskl. §4-5. Dersom selskapet ikke baserer regnskapet på forutsetningen, skal det utarbeides et avviklingsregnskap. Forutsetningen blir formulert i regnskapslitteraturen slik at dersom det ikke foreligger «bevis» for det motsatte, antas det ved utarbeidelsen av regnskapet at foretaket fortsetter driften i overskuelig fremtid. Kravet til «bevis for det motsatte» kan betraktes som en form for negativ bekreftelse, eller en nullhypotese på at betingelsene for fortsatt drift er til stedet (Eilifsen, 1998).

Forutsetningens vurderingshorisont vil normalt være frem til neste balansedag (Norsk Regnskapsstiftelse, 2018). Det kan derfor tas utgangspunkt i at 12 måneder etter balansedagen er et minstekrav. Det hevdes imidlertid at forutsetningen er relevant for hele tidsspennet anleggsmidlene periodiseres over (Johnsen & Kvaal, 1999; Lien, 2012; Pettersen, 2009). På den andre siden argumenterer Baksaas og Stenheim (2015) for at dette vil være praktisk umulig, ettersom anleggsmidler kan ha en levetid på over 50 år. Konsekvensen blir at flere selskaper ikke vil tilfredsstillende forutsetningen om fortsatt drift, fordi de fleste selskaper vil bli avviklet innen 50 år. Meningen med formuleringen til blant annet Johnsen og Kvaal er likevel at all relevant informasjon skal tas i betraktning (Baksaas & Stenheim, 2015).

2.1.2 Sannsynlighetskravet etter NGAAP

Hva som menes med sannsynlighet i tilknytning til kravet i rskl §4-5 «så lenge det ikke er sannsynlig at virksomheten vil bli avviklet» er uklart (Kvifte, Tofteland & Bernhoft, 2014).

I formuleringen til lovforslaget NOU 1995:30 ble ordlyden «mest sannsynlig» brukt som sannsynlighetsbegrep, som ble hevdet å tilsvare 50 %. Dette ble imidlertid tolket for å være for strengt, og ordlyden ble derfor endret til «så lenge det ikke er sannsynlig at virksomheten blir avviklet». Sannsynlighetsnivået har blitt tolket å tilsvare 60-70 % og opptil 90 %, men at det uansett må ses i sammenheng med en tidshorisont. Dette kommer av at kravet til presisjon vil reduseres proporsjonalt med tiden (Johnsen & Kvaal, 1999).

2.1.3 Ledelsens opplysningsplikt og handleplikt

Styret har en aktsomhetsplikt til å påse at foretaket ikke driver for kreditorenes regning og risiko. Dersom det hefter usikkerhet ved forutsetningen om fortsatt drift, har ledelsen informasjonsplikt etter regnskapsloven §3-3a 7 ledd nr. 2, hvor det skal redegjøres nærmere om usikkerheten i årsberetningen (Schwenke, Baksaas, Haugen, Stenheim & Avllesen-Østli, 2019). Små foretak har med virkning fra og med 1. januar 2018 ikke lenger et krav om å utarbeide årsberetning (Kaaby, 2017). De har derimot opplysningsplikt i note, jf. rskl. §7-46. I følge Schwenke et al. (2019) plikter styret å redegjøre om usikkerheten når det faktiske informasjonsgrunnlaget gir rimelig grunnlag for tvil om foretaket kan fortsette driften, og det er ikke nok at en bare er generelt skeptisk til framtidsutsiktene. Handeland (2017) har tolket dette som at det må innebære omstendigheter utover normal forretningsmessig risiko, som for eksempel tappt egenkapital og dårlig likviditet. Indikasjonene må være vanskelige å hindre ved refinansiering, omstrukturering, kostnadsreduksjoner eller andre tiltak. Det må antas at kravet til å redegjøre for usikkerheten inntreffer ved vesentlig usikkerhet (Rødssæteren & Gøbel, 2009).

Kravet i rskl. §3-3a til omtale av forutsetningen om fortsatt drift i årsberetningen må ses i sammenheng med aksjelovgivningens krav til forsvarlig egenkapital og likviditet, jf. asl. §3-4 (Norsk Regnskapsstiftelse, 2018). Dersom egenkapitalen eller likviditeten ikke anses som forsvarlig, plikter styret å innkalle til generalforsamling og redegjør for selskapets økonomiske stilling, samt foreslå tiltak. Mulige tiltak kan for eksempel være reforhandling av låneavtaler, leverandøravtaler eller omorganisering (Bråthen, 2009). Med «forsvarlig egenkapital» etter aksjeloven menes selskapets virkelige egenkapital, og ikke den balanseførte (Handeland, 2017; NOU 1996:3, s. 103). Dette innebærer at styret i sin vurdering må ta hensyn til eventuelle skjulte

reserver som helt eller delvis kompensere for en regnskapsmessig tapt egenkapital og om det foreligger dekning gjennom ansvarlig lånekapital, eller morselskapsgaranti (Schwenke et al., 2019). Kapitalen kan dermed ha et mer solid kapitalgrunnlag enn det egenkapitalen isolert sett gir uttrykk for (Handeland, 2017). Utgangspunktet er at det må foretas en helhetsvurdering av selskapets reelle kapitalgrunnlag, og ikke bare egenkapitalen (NOU 1996:3).

2.1.4 IFRS og fortsatt drift

Etter Internasjonal Accounting Standards (IAS) 1 skal fortsatt drift legges til grunn ved utarbeidelsen av finansregnskapet, med mindre ledelsen enten har til hensikt å avvikle foretaket eller legge ned virksomheten, eller ikke har noe realistisk alternativ til dette (Myrbakken & Haakanes, 2018). Den internasjonale formuleringen er begrepsmessig en annen avgrensning enn den norske regnskapslovens «ikke er sannsynlig at virksomheten blir avviklet» (Norsk Regnskapsstiftelse, 2018). Norske regnskapsstandarder legger likevel ubetinget til grunn at rskl. §4-5 har samme innhold som IAS 1, med hensyn til harmonisering med internasjonale regnskapsstandarder (Lien, 2012). Regnskapslitteratur har tolket innholdet tilsvarende (Johnsen & Kvaal, 1999).

IFRS gir derimot flere retningslinjer på hva ledelsen skal vurdere. Det skal blant annet utføres analyser i forbindelse med lønnsomhet og avdragsplaner for gjeld, og mulige refinansieringskilder (Myrbakken & Haakanes, 2018). Omfanget av analysene er avhengig av selskapsspesifikke forhold (Finanstilsynet, 2015a).

2.1.5 ISA 570

Den internasjonale revisjonsstandarden ISA 570 Fortsatt drift, klargjør hvilke oppgaver og plikter revisor er underlagt ved vurderingen av risikoen for at ledelsens forutsetning om fortsatt drift ikke lenger er tilstede. Standarden gir også veiledning til hvordan revisor skal rapportere i de ulike situasjonene.

Vi har utarbeidet et rammeverk etter ISA 570, som viser prosessen til revisor i vurderingen av selskapets bruk av fortsatt drift-forutsetning. Se tabell 1.

Tabell 1: Rammeverk ISA 570

	Steg 1	Steg 2	Steg 3
Planleggingsfasen	Revisor skal under risikovurderingshandlingene i samsvar med ISA 315, vurdere om det foreligger forhold som kan skape tvil om enhetens evne til fortsatt drift	Hendelser eller forhold	Finansielle forhold
			Driftsrelaterte forhold
			Andre forhold
			Særlige hensyn mindre enheter
Gjennomføringsfasen	Revisor skal evaluere ledelsens vurdering av enhetens evne til fortsatt drift	Mangel på detaljerte analyser, hindrer ikke revisor i å fastslå hvorvidt ledelsens bruk av fortsatt drift forutsetning er riktig dersom øvrige revisjonshandlinger er tilstrekkelige	<u>Ledelsen har vurdert:</u> Diskuter vurderingen, tilstrekkeligheten, og hvilke planer ledelsen har for å håndtere tvil.
			<u>Ledelsen har ikke vurdert:</u> Diskuter hensikten med forutsetningen, og om det foreligger forhold som kan skape usikkerhet om fortsatt drift
			Evaluering av ledelsens vurdering: evaluering av prosessen som er fulgt, forutsetninger, fremtidige planer, og hvorvidt planene er gjennomførbare.
	Revisor må ta hensyn til særlige hensyn knyttet til mindre enheter	Forespør ledelsen om perioden utover den som er lagt til grunn	Revisor må be ledelsen om å vurdere den mulige betydningen for fortsatt drift
	Revisjonshandlinger når det foreligger usikkerhet om fortsatt drift	Innhente revisjonsbevis	
Konklusjonsfasen	Evaluere om det er innhentet tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis for å kunne konkludere		
	Konkludere etter revisors skjønn om det foreligger usikkerhet av betydning om fortsatt drift		
	Adekvansen av opplysninger	Dersom ledelsens bruk av fortsatt drift er riktig, skal regnskapet gi tilstrekkelig informasjon om kompenserende forhold	
		Dersom hendelser/forhold er identifisert, men revisor konkluderer med at det ikke foreligger usikkerhet skal dette opplyses om.	

Revisors oppgave er å bekrefte fortsatt drift forutsetningen presentert av ledelsen. I den sammenheng er målsetningen å 1) innhente tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis for å kunne vurdere selskapets bruk av forutsetning, 2) konkludere på hvorvidt det foreligger usikkerhet, og 3) fastslå konsekvensen av usikkerheten i revisjonsberetningen.

For å kunne identifisere om det foreligger hendelser eller forhold av betydning for enhetens evne til fortsatt drift, skal revisor utføre risikovurderingshandlinger i samsvar med ISA 315. Revisor skal vurdere om ledelsen har vurdert enhetens evne til fortsatt drift, eventuelt gi en anmodning om å foreta en vurdering. Dette kan hjelpe revisor med å bli oppmerksom på forhold som kan ha betydning for risikovurderingen, og den videre revisjonen. Blant annet kan det danne grunnlag for en mer kritisk vurdering av forutsetninger ledelsen har lagt til grunn (Gulden, 2016).

I gjennomføringsfasen i revisjonen skal ledelsens vurdering av fortsatt drift evalueres, herunder prosessen som er fulgt, forutsetningene som er lagt til grunn, datagrunnlag, ledelsens planer og hvorvidt planene er gjennomførbare. På denne måten kontrollerer revisor at konklusjonen er tilstrekkelig underbygget.

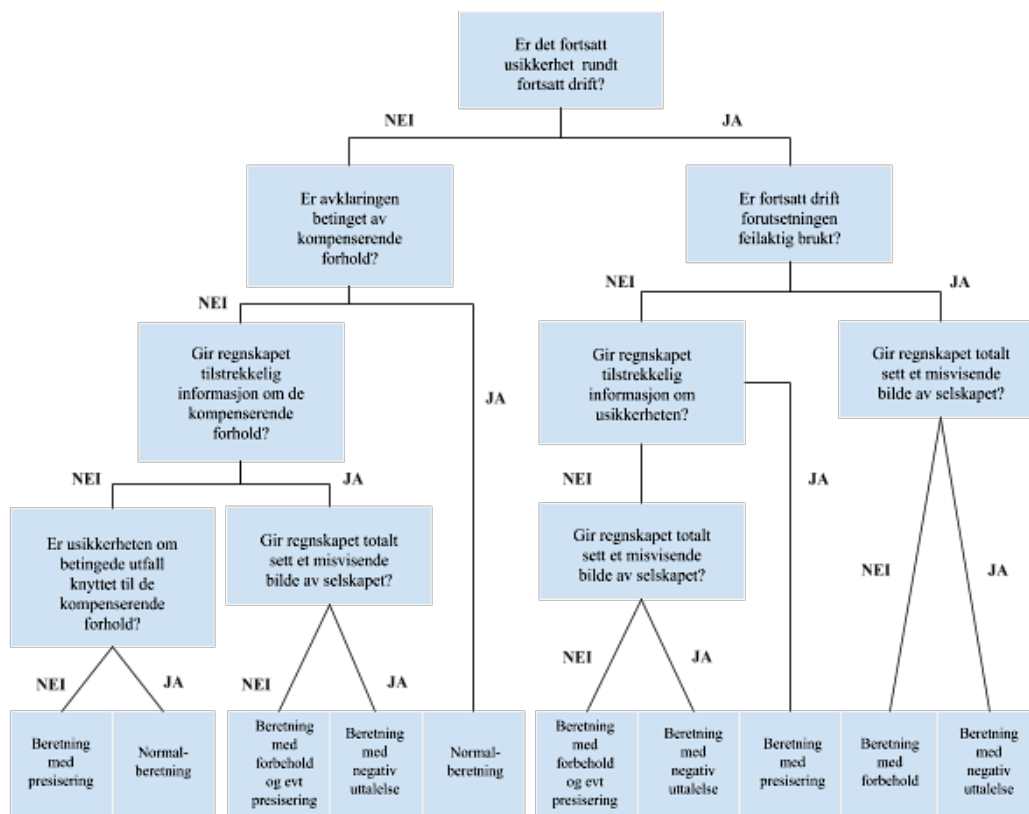
Ledelsens oppgave er å vurdere enhetens evne til fortsatt drift i overskuelig fremtid. Det er ikke eksplisitt presisert hva som menes med overskuelig fremtid. Det fremkommer imidlertid av ISA 570 punkt 13 at «dersom ledelsens vurdering av enhetens evne til fortsatt drift dekker mindre en tolv måneder fra balansedagen, skal revisor be ledelsen om å utvide vurderingsperioden til minst tolv måneder fra denne datoen». Revisor skal også forespør ledelsen om de har kjennskap til hendelser eller forhold som kan føre til tvil om fortsatt drift utover den perioden som er lagt til grunn. Revisors oppgave begrenser seg dermed i utgangspunktet til en evaluering av ledelsens bruk av fortsatt drift-forutsetning ved utarbeidelsen av regnskapet, og vurderingsperioden som er lagt til grunn (Rødssæteren & Gøbel, 2009).

Dersom revisor har identifisert hendelser eller forhold som kan skape tvil om enhetens evne til fortsatt drift, skal disse hendelsene eller forholdene kommuniseres til ledelsen. Videre må revisor innhente revisjonsbevis for å bekrefte eller avkrefte usikkerheten. Revisor skal da be om en skriftlig uttalelse om ledelsens planer og handlinger, og ta en vurdering av denne. Dersom ledelsen har utarbeidet prognoser, skal revisor vurdere påliteligheten av forutsetningene som er lagt til grunn. Eventuell ny informasjon som har betydning for fortsatt drift etter ledelsen har tatt en endelig vurdering, skal tas hensyn til i revisors vurdering.

Fastsettelse av grensen for når fortsatt drift-forutsetningen kan konkluderes på, innebærer en avveining mellom konsekvensene ved å akseptere forutsetningen når det ikke er grunnlag for fortsatt drift, og å forkaste forutsetningen når det er grunnlag for fortsatt drift (Johnsen & Kvaal, 1999). Selv om revisor har innhentet revisjonsbevis som kan indikere usikkerhet om fortsatt

drift, kan det likevel være tvil om hvor store og hvilke endringer i virksomheten som kan aksepteres uten at fortsatt drift-forutsetningen er truet (Eilifsen, 1998).

Dersom selskapet er i en situasjon som truer fortsatt drift-forutsetningen, skal revisor vurdere om ledelsen har overholdt informasjonsplikten etter rskl. §3-3a eller §7-46. Samtidig skal revisor vurdere konsekvensene dette vil få for revisors rapportering i revisjonsberetningen. Vi skiller mellom normalberetning, forbehold og presisering, presisering, forbehold eller negativ uttalelse se figur 1. Konklusjonen må derfor sees i sammenheng med styrets handlings- og opplysningsplikt (Gulden, 2016).

Figur 1: Revisors konklusjon og rapportering (Eilifsen, 1997)

2.1.6 Tidligere forskning

En rekke studier har funnet signifikante endringer i fortsatt drift-rapporteringen i etterkant av finanskriser eller finanskandaler (Fargher & Jiang, 2008; Feldmann & Read, 2010; Geiger, Raghunandan & Rama, 2005; Geiger, Raghunandan & Riccardi, 2014). Geiger et. al (2005)

mente blant annet at revisorer er mer konservative i sin rapportering i etterkant av en finanskrise.

Revisor står overfor trusselen om et potensielt søksmål dersom de ikke klarer å gi varslings signaler om sviktende firmaer i tidlig fase (Charitou, Neophytou & Charalambous, 2004). Forskning viser at i hele 98 % av tilfellene hvor revisor rapporterer om usikkerhet om fortsatt drift i beretning, overlever selskapene de 12 etterfølgende månedene. Samme tallmateriale forteller oss at revisor kun har rapportert i 60 % av tilfellene hvor selskapene faktisk gikk konkurs (Kjellehold, 2019).

Nøkkeltall kan være et nyttig verktøy for revisor for å predikere konkurs. Resultatgrad, likviditetsgrad, og soliditet er nøkkeltall som inngår i konkurspredikasjonsmodellene til både Beaver (1966), Altman (1968) og Ohlson (1980). Nyere forskning viser likevel at disse modellene ikke alltid er tilstrekkelige (Charitou et al., 2004). Ny studie utført i Norge finner at disse nøkkeltallene kan være upresise, og at andre nøkkeltall kan være bedre mål for bedriftens helsetilstand. Dette er hovedsakelig på grunn av ulike målemetoder og regler (Kinserdal, 2018).

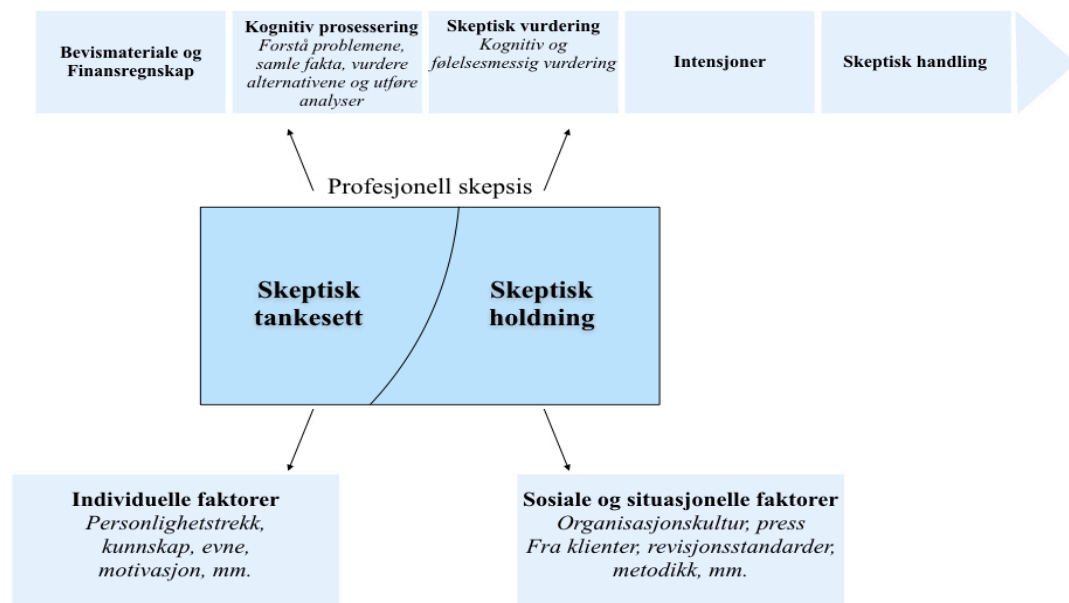
I følge AICPA (2003) er revisors tillit til ledelsen de vanligste grunnene til at revisor feiler ved å avdekke misligheter. Informasjon fra ledelsen er en viktig faktor i revisors vurdering av fortsatt drift (Quadackers, Groot & Wright, 2014). I studien til Feng & Li (2014) undersøkte de profesjonell skepsis gjennom hvor stor vekt revisor la på ledelsens prognoser i fortsatt drift vurderingen, sett i sammenheng med konkurspredikasjonsmodeller. Funnene viser at revisor vektlegger ledelsens prognoser relativt likt som konkurspredikasjonsmodellene. Likevel vil revisor i større grad se bort fra prognosen dersom ledelsen oppfattes mindre troverdig eller overoptimistisk. En konsekvens blir da at revisor undervurderer ledelsens prognoser og er mer konservativ i sin rapportering. Dette støttes også av tidligere forskning (Francis & Krishnan, 1999; Kinney & Nelson, 1996). Likevel er det en positiv korrelasjon mellom sannsynligheten for konkurs og ledelsens prognoser, uavhengig av revisors oppfatning av ledelsens troverdighet. De konkluderte dermed med at revisor er profesjonelt skeptisk i vurderingen av fortsatt drift.

2.2 Profesjonell skepsis

2.2.1 Definisjon

Profesjonell skepsis er et lite presisert begrep som det er vanskelig å definere (Olsen & Gold, 2018). Regulatorer definerer profesjonell skepsis som en holdning som inkluderer et spørrende tankesett og en kritisk vurdering av revisjonsbevis. Den praktiserende revisor refererer imidlertid til et tankesett som påvirker revisors beslutningstaking (Nolder & Kadous, 2018).

Nolder & Kadous (2018) foreslår en todelt konseptualisering av profesjonell skepsis, bestående av en skeptisk holdning og tankesett. En skeptisk holdning vil si at skepsisen reflekteres i både kognitive og følelsesmessige vurderinger. Med tankesett menes det at profesjonell skepsis reflekteres i tankemåte eller informasjonsprosessering.

Figur 2: Profesjonell skepsis (Nolder & Kadous, 2018)

2.2.2 Utøvelse

ISA 200 og de internasjonale etikkreglene «Code of Ethics» (IESBA, 2018) krever at revisor skal utøve profesjonell skepsis gjennom hele revisjonen. Formålet til standardsetterne er at profesjonell skepsis skal inngå i revisors holdninger og innstilling. Revisor skal også utøve profesjonell skepsis uten hensyn til tidligere erfaring med ledelsen IAASB (2009). Det har også en preventiv funksjon og reduserer risikoen for at revisor foretar feil beslutninger i sin revisjon (Olsen, 2014). Det kan stilles spørsmål om hva som er det optimale nivået av profesjonell skepsis. For stor utøvelse av profesjonell skepsis kan medføre overrevidering og en lite tids- og kostnadseffektiv revisjon. For lite utøvelse av profesjonell skepsis kan medføre underrevidering som gir få eller svake revisjonsbevis (Olsen, 2014).

I litteraturen skilles det hovedsakelig mellom to perspektiver; nøytral og presumptiv tvil (Cohen, Dalton & Harp, 2017). Hurtt et al (2013) argumenterer for at et nøytralt perspektiv innebærer at revisorer er upartiske, det vil si at man verken skal anta at selskapet er ærlige ei

heller uærlige inntil det motsatte er bevist. Det bygger på et «trust but verify¹» prinsipp, hvor revisor skal innhente og evaluere bevis for å konkludere på hvorvidt det foreligger risiko for vesentlig feilinformasjon. Presumptiv tvil innebærer på den andre siden at revisor antar et visst nivå av uærlighet fra klientens side inntil det motsatte er bevist, og at det er høyere risiko for at en påstand er feil (Nelson, 2009; Quadackers et al., 2014). Forskning argumenterer for at det er det nøytrale perspektivet som kommer til uttrykk i de fleste revisjonsstandarder, mens presumptiv tvil kommer til uttrykk gjennom kravene som stilles i revisjonsstandarder hvor det er risiko for misligheter og feil (Glover & Prawitt, 2014; Nelson, 2009). Det er ingen fasit i litteraturen på hva som er det mest passende perspektivet for revisjonspraksis (Quadackers et al., 2014). Noen mener at vi beveger oss mer fra et nøytralt til et presumptivt perspektiv (Bell, Peecher & Solomon, 2005; Nelson, 2009). Konsekvensen av dette vil være krav om at revisor må innhente mer bevis for å kunne konkludere på påstandsnivå, som igjen kan føre til en mindre kostnadseffektiv revisjon.

2.2.3 Tidligere forskning

Selv om akademiske forskere har begynt å adressere profesjonell skepsis, forblir det et tema med flere spørsmål enn svar (Kathy Hurtt et al., 2013). Profesjonell skepsis spiller en stor rolle for kvaliteten av revisjonen (Kathy Hurtt et al., 2013), og er viktig i alle aspekter av revisjonsprosessen (Glover & Prawitt, 2014; Hurtt, 2010; Nelson, 2009). Det er tidligere bevist at profesjonell skepsis medfører en større sannsynlighet for å avdekke misligheter (Bernardi, 1994), øker innsatsen gjennom revisjonen (Bowlin, Hobson & Piercey, 2015), øker sannsynligheten for å identifisere motstridende bevis, samt generere flere alternative forklaringer (Kathy Hurtt et al., 2013). Det er også bevist at for stor tillit til ledelsen kan assosieres med lav eller ikke-eksisterende utøvelse av profesjonell skepsis (Feng & Li, 2014)

Flere studier viser en sammenheng mellom kunnskap og erfaring, og profesjonell skepsis. Rodgers, Mubako og Hall (2017) fant at kunnskaps- og informasjonsoverføring spiller en viktig rolle for å forbedre revisors profesjonelle skepsis, og dermed nøyaktigheten av revisors konklusjoner. Studien til Rose (2007) viser at revisorer som har erfaring med misligheter lettere oppdager tilsiktede feil. Annen forskning viser imidlertid at mer erfaring korrelerer negativt med profesjonell skepsis (Grenier, 2017; Johnson, Jamal & Berryman, 1991; Payne & Ramsay, 2005; Robertson, 2010; Shaub & Lawrence, 1999).

¹ «Trust but verify» kan oversettes på norsk til «tillit med bekreftelse». Vi har valgt å benytte det engelske begrepet ettersom det ikke finnes et like godt uttrykk på norsk.

3.0 Metode

Sosiale fenomener er vanskelig å forske på. Vi ønsker å undersøke følgende forskningsspørsmål: *Hvordan vurderer revisor selskapets evne til fortsatt drift, og hvilke indikatorer skjerper revisors aktsomhet i denne vurderingen.* I det følgende kapitlet presenteres metode og forskningsdesign, som vi mener belyser forskningsspørsmålene på en faglig hensiktsmessig måte.

3.1 Forskningsdesign

Det skilles mellom eksplorativt, deskriptivt og kausalt forskningsdesign (Ghauri & Grønhaug, 2010). Eksplorativt design er egnet når eksisterende teori ikke gir et tilfredsstillende utgangspunkt for å forstå fenomenet som studeres (Andersen, 2013). Vi har valgt å benytte en induktiv tilnærming, og da er det naturlig at vi bruker eksplorativt design for å besvare forskningsspørsmålene.

I og med at konteksten ikke er tydelig, i tillegg til å være et praktisk fenomen, vil casestudie være best egnet til å belyse komplekse fenomener ved fortsatt drift og anvendelsen av profesjonell skepsis i vurderingen (Yin, 2014). Saunders, Lewis og Thornhill (2012) skiller mellom to forskningstilnæringer; induktiv og deduktiv tilnærming². På grunn av lite forskning rundt profesjonell skepsis og fortsatt drift sett i sammenheng, var casestudie med induktiv tilnærming naturlig for oss. Andersen (2013) omtaler casestudier som den viktigste kilde til teoriutvikling i samfunnsvitenskapen, og styrken ligger i forståelse av handlinger og prosesser. Forskningstilnærmingen vår går dermed fra empiri til teori.

Vi har valgt case hvor fortsatt drift problematikken har vært et sentralt forhold gjennom revisjonen. Ettersom vi er interessert i selve vurderingen og handlingene revisor utfører, stilte vi ikke krav til at det ble rapportert om usikkerheten, eller at selskapet faktisk gikk konkurs.

3.2 Datainnsamling

Vi har benyttet oss av kvalitativ metode, fordi vi ønsker å få kunnskap om revisors erfaringer, tanker og holdninger (Ghauri & Grønhaug, 2010). Primærdata har blitt innhentet gjennom flere kilder: semistrukturert intervju, årsregnskap der selskapet har samtykket, nøkkeltall, og

² Induktiv forskningsmetode tar utgangspunkt i ny kunnskap om enkeltfenomener som hvor det er lite forhåndskunnskap. Deduktiv forskningsmetode skal bekrefte eller avkrefte antagelser på områder hvor det allerede eksisterer mye kunnskap.

revisjonsbevis. En intervjuguide med åpne spørsmål var utgangspunktet for intervjuene. Hensikten var å innhente komplekse og nyanserte svar.

Målsetningen med intervjuene var å få innsikt i hvordan revisor gjør sine vurderinger, hva som skaper usikkerhet rundt fortsatt drift forutsetningen, og hvilke indikatorer som trigger revisors profesjonelle skepsis. Ved å sette spørsmålsteget og utfordre informantens svar, motvirker vi den godtroende holdning som preger mange intervjuundersøkelser (Kvale, Brinkmann, Anderssen & Rygge, 2009). Case og intervju komplementerer hverandre, og vil derfor hjelpe oss å få dybdekunnskap om fortsatt drift vurderingen, samt hva som trigger revisors profesjonelle skepsis.

3.2.1 Utvalg av caser og informanter

Fortsatt drift-problematikken er unik i hver enkelt case. På bakgrunn av dette tror vi at det er nødvendig å innhente flere case fra virkeligheten, for å kunne trekke slutninger fra det individuelle til det allmenne. Vi har derfor innhentet fire case gjennom intervju med praktiserende revisorer, for å besvare våre forskningsspørsmål.

Tabell 2: Oversikt over informanter og selskap

Case	A	B	C	D
Informant	1	2	3	4
Revisjonsselskap	Big 4	Big 4	Big 4	Annet
Stilling	Partner	Direktør	Partner	Ansvarlig
Erfaring	14 år	10 år	13 år	13 år
Tidsforbruk	30 min	54 min	36 min	80 min
Marked/industri	Olje og gass	Olje og gass, og IT	Industriell investering	Olje og gass
Selskapsstørrelse	Øvrig	Små	Øvrig, børsnotert	Små
Kilder av bevis	Årsregnskap, årsberetning, revisjonsbevis	Revisjonsbevis, nøkkeltall	Årsrapport, revisjonsbevis	Revisjonsbevis
Konklusjon	Umodifisert	Ikke avlagt	Umodifisert	Umodifisert

Hvert enkelt case baserer seg på forskjellige virksomheter, med ulike utfordringer. Det er ikke gitt presisering eller forbehold i samtlige case. Case B er imidlertid ikke ferdigstilt per dags

dato, men ligger an til en presisering. Usikkerheten har likevel vært sentral og krevende i samtlige case.

Informantene består av fire forskjellige praktiserende revisorer i både store og små revisjonsselskap. Selskapene ble valgt på grunnlag av at vi ønsket å fange opp likheter og ulikheter på tvers av revisjonsselskap, revisjonsmetodikker og størrelse på revisjonsselskap. Vi stilte krav til stilling og erfaring med fortsatt drift problematikken, for å sikre grundige og informative svar. Få informanter kan være en ulempe. Vi mener likevel at antall informanter brukt i denne oppgaven er tilstrekkelig på bakgrunn av utvalgets diversifisering og oppgavens tidsbegrensning.

Intervjuene ble alle avholdt i Stavanger på informantenes kontorer, med personlig oppmøte. Vi sendte ut intervjuinvitasjon gjennom tidligere kollegaer i revisjonsbransjen, da vi anslo sannsynligheten for å skaffe kvalifiserte informanter som større ved å gå gjennom bekjentskap.

3.3 Validitet og reliabilitet

Ved kvalitativ undersøkelse blir begrepene reliabilitet og validitet brukt som kriterier for kvalitet. Reliabilitet sier noe om forskningsresultatenes konsistens og troverdighet, og går ut på at man skal kunne reprodusere studien på et annet tidspunktet av andre forskere (Smith, 2003). Intervjuguiden er utarbeidet for å sikre at spørsmålene blir oppfattet og besvart på riktig måte av informantene, for å unngå svakheter ved innsamlet data. Et tiltak for å sikre reliabiliteten var pilottesting og å ivareta informantenes anonymitet, og ikke benytte opplysninger som kan gjenkjenne verken revisor eller selskapene casene omhandler. Validitet handler om studiens gyldighet; hvorvidt den sammenhengen som påvises representerer virkeligheten. Ifølge Kvale og Brinkmann (2009) dreier det seg om hvorvidt en metode er egnet til å undersøke det en ønsker å undersøke. Det skilles mellom intern- og ekstern validitet. Intern validitet sier noe om troverdigheten av studien, mens ekstern validitet handler om generaliserbarheten. Altså hvorvidt resultatene er representative for en større populasjon (Andersen, 2013). For å styrke forskningens validitet ble det innledningsvis gitt tydelig informasjon om det teoretiske utgangspunktet for spørsmålene. Dette gjorde vi for å sikre samme forståelse av spørsmålene blant informantene, og for å gjøre det oversiktlig for å følge stegene i intervjuet.

Med flere informanter ville vi oppnådd et mer generaliserbart resultat. Dette var imidlertid ikke mulig grunnet tidsbegrensning med hensyn til masteroppgavens innleveringsfrist, samt det faktum at caseinnsamling er en omfattende prosess. På den annen side er en ulempe med casestudier den utbredte holdningen som avviser casestudier som en vitenskapelig

forskningsmetode, fordi data ikke vil være statistisk representativ. Vi mener at kombinasjon av case og intervjuer har gitt oss anledning til å få dybdeinnsikt i vår problemstilling og hvordan dette gjennomføres i praksis. Dette er etter vår mening ikke mulig å gjennomføre med kun intervju eller kun case. Vi har også brukt teori for å tilpasse våre analyser basert på tidligere empiri og teori, slik at det er mulig å utforme teorier basert på vår studie.

3.4 Dataanalyse og koding

Grunnlaget for analysen var de transkriberte intervjuene. Analysen besto av to steg. Først startet vi med å groanalysere intervjuene i NVivo, hvor revisors utsagn ble kodet i kategorier. Her delte vi opp i hovedkategorier og underkategorier, knyttet til henholdsvis forskningsspørsmål 1 og 2. Hovedkategoriene tar utgangspunkt i rammeverket i ISA 570, tilsvarende rammeverket i tabell 1. Deretter foretok vi en mer detaljert analyse med samme kategorier, for å filtrere ut kun de relevante funnene. Der det var nødvendig, gikk vi gjennom de transkriberte intervjuene for å påse at all sentral informasjon var medtatt.

Med denne analytiske tilnærmingen, ble det enkelt å identifisere likheter og ulikheter mellom case. Vi evnet følgelig å trekke ut gjennomgående funn for å danne grunnlag til å utvide rammeverket, samt svare på forskningsspørsmål F1 og F2.

Vi benyttet analyseverktøyet NVivo til transkribering og analysen av data. NVivo er et program som benyttes i kvalitative forskningsdesign, og som er hensiktsmessig ved ustrukturert data (Alfasoft, 2019). Programmet ga oss fordelene til å kunne transkribere og kode på en systematisk og organisert måte. Transkriberingen tok om lag 40 timer. Analyseverktøyet ga oss mulighet til å sammenligne og trekke slutninger rundt forskningsspørsmålene våre, og danne et grunnlag for videre analyse.

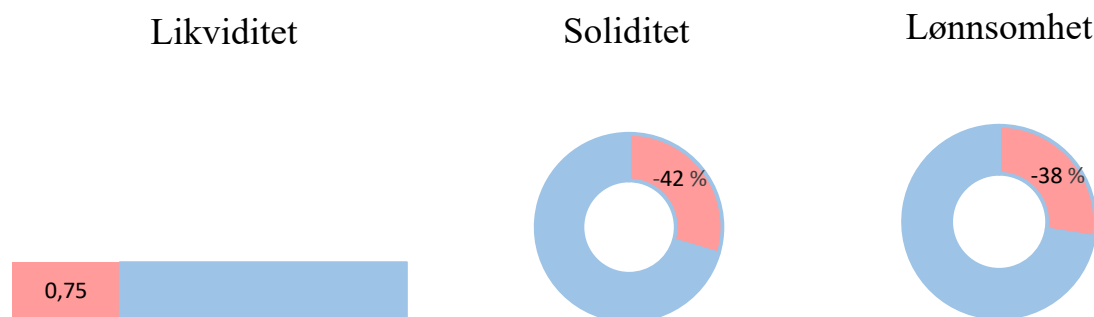
4.0 Analyse

Basert på rammeverket i ISA 570 presentert i kapittel 2.1.4, presenteres gjennom case empiriske bevis for hvordan fortsatt drift prosessen skjer i praksis, og når i denne prosessen revisor øker sin profesjonelle skepsis. For analyseformål og i hvert enkelt case, presenteres først bakgrunnen til selskapet inkludert regnskapstall og nøkkeltall i de case vi har fått tilgang til dette. Deretter utførte vi en analyse av tilhørende case, der rammeverket følges kronologisk. Regnskap og nøkkeltall blir presentert i case A og C og nøkkeltall i case B. I case D hadde vi verken tilgang til årsregnskap eller nøkkeltall.

4.1 Case A

4.1.1 Presentasjon av selskap

Selskapet er en del av et større konsern som utvikler og selger løsninger hovedsakelig til kunder i olje- og gassindustrien, samt entreprenørbransjen. Etter oljekrisen i 2014/2015, gikk selskapets inntjening ned. Et sviktende marked førte til at de gikk fra et positivt resultat i 20X2 til et vesentlig tap året etter, og inntekten ble redusert med 2/3. Revisor var på denne tiden klar over den negative utviklingen i bransjen, i tillegg til at selskapet selv var åpne om situasjonen.

Figur 3: Nøkkeltall case A

Tabell 3: Regnskap case A

Selskap 1	20X3	20X2	20X1
Sum inntekter	252 716	450 319	459 820
Sum kostnader	361 671	423 440	411 006
Driftsresultat	-108 955	26 879	48 814
Netto finans	-23 970	-5 449	-2 101
Resultat før skatt	-132 925	21 429	46 713
Skattekostnad	1 167	3 296	7 583
Årsresultat	-134 862	15 958	34 124
Anleggsmidler	95 779	129 498	62 665
Omløpsmidler	112 969	205 197	230 084
Egenkapital/Udekket tap	-87 517	47 345	46 471
Langsiktig gjeld	145 128	138 290	60 551
Kortsiktig gjeld	296 265	287 350	246 278

4.1.2 Analyse

Planleggingsfasen

Som følger av nedgang i markedet og selskapets negative utvikling, var informant 1 skeptisk til at situasjonen kunne snu. Informant 1 var derfor tidligere ute enn vanlig med revisjonen det aktuelle året, i tillegg til å kommunisere kontinuerlig med selskapet.

Ledelsen ble bedt om å legge frem budsjetter for å gi en forståelse av likviditetssituasjonen til revisor. Selskapets egenkapital var tapt, og informant 1 sendte derfor et nummerert brev til ledelsen om forholdet. Samtidig ba han selskapet legge frem en realistisk plan for hvordan de planla å sikre fortsatt drift, eventuelt iverksette plan for avvikling.

Ledelsen hadde ikke tatt en formell vurdering av selskapets evne til fortsatt drift i forkant av revisjonen. Informant 1 mente at dette ikke påvirket risikovurderingen. Det som imidlertid kunne medføre økt risiko, var dersom selskapet ikke tok situasjonen seriøst. I dette tilfellet hadde ledelsen gjort det de var pliktet å gjøre, samt at de gjorde det informant 1 ba dem om å gjøre. Det ble derfor ikke antatt å være forhøyet risiko knyttet til ledelsen i forbindelse med planleggingen.

Gjennomføringsfasen

Informant 1 uttrykte at han var skeptisk til det som ble lagt frem av budsjetter prognoser, og utfordret derfor ledelsen på disse. Her var det viktig for informant 1 å forsikre seg om at det var snakk om realistiske prognoser, og ikke bare intensjoner. For å sikre påliteligheten av

prognosene, så gikk han derfor grundigere inn i de underliggende forutsetningene for prognosene. Det ble gjort en gjennomgang av hvorvidt planene til ledelsen var tilstrekkelige, eller om det var behov for ytterligere tiltak. Avtaler og kontrakter måtte dokumenteres skriftlig.

Det var opp til revisor selv å ta en vurdering av perioden som skulle legges til grunn, ettersom ledelsen ikke hadde lagt til grunn en egen vurdering. Informant 1 mente at dette er et spennende spørsmål som diskuteres hyppig mellom revisorene. Selv anså han at det var mest nærliggende å legge til grunn en 12 måneders periode fra regnskapsavleggelsen. På denne måten vil man være litt på den sikre siden sett i sammenheng med minstekravet som er 12 måneder fra balansedag.

Videre revisjonshandlinger besto blant annet av konsultasjon med fagavdeling angående fortsatt drift vurderingen. Denne konsultasjonen inngår som en fast lavterskel revisjonshandling hos informant 1 i fortsatt drift situasjoner. I tillegg krevde revisor håndfaste bevis ved at ledelsen konkretiserte sine tiltak, samt viste til beregninger og forutsetningene for disse. Informant 1 tilføyde at substans er nøkkelordet i den sammenheng. På denne måten skaffet revisor seg et inntrykk, og en egen oppfatning av om ledelsen hadde gjort en fornuftig beslutning som kan virke etter sin hensikt. Selskapet hadde planer om å kutte kostnader, så informant 1 gikk inn og så på hva og hvordan disse kostnadskuttene ville påvirke utviklingen. Her så han at det krevdes mer enn bare kutt i kostnader, de var også avhengig av å oppnå bedre resultater. Informant 1 var samtidig klar over at selskapets leverandører var i samme situasjon som selskapet selv.

Ettersom budsjetter og prognoser ble utarbeidet tidlig i revisjonen, hadde informant 1 mulighet til å kontrollere disse med de faktiske tallene etter en periode. Basert på denne kontrollen ba informant 1 selskapet om å utarbeide ytterligere prognoser. Disse prognosene måtte da ta utgangspunkt i 12 måneder frem i tid. Prognosene ble utfordret ved at informant 1 vurderte sannsynligheten for at leverandører krevde kontant eller forskuddsbetaling, eller at kundene ikke ville betale for å sikre sin egen likviditet.

Konklusjonsfasen

I konklusjonsfasen var informant 1 sikker på at det var innhentet tilstrekkelig og hensiktsmessig bevis for å konkludere, fordi h*an visste hva han skal spørre om. I dette tilfellet var det en morsselskapsgaranti som ble avgjørende for konklusjonen. Når selskapet fikk en ubetinget garanti fra morsselskapet, avskrev revisor all annen usikkerhet. Informant 1 valgte derfor å avgi ren beretning. Det ble gitt opplysninger om garantien i årsberetningen. Informant 1 presiserte

at dersom garantien ikke hadde vært på plass ved regnskapsavleggelse, ville han gitt en presisering i beretningen.

Profesjonell skepsis

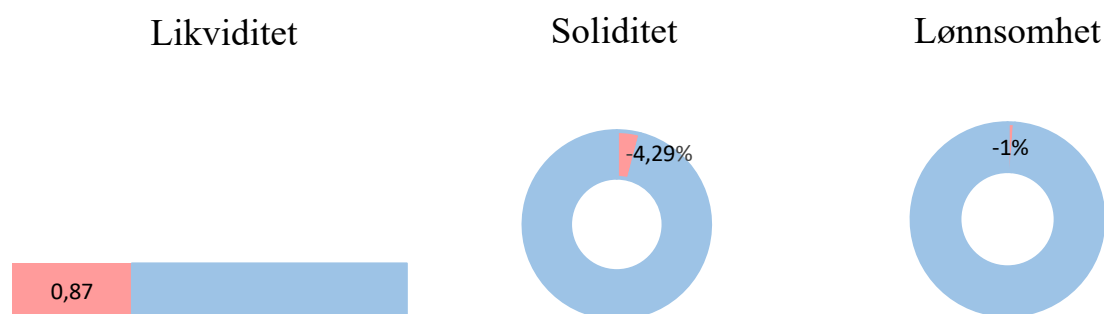
Vi ser at informant 1 utøver profesjonell skepsis ved at han er kritisk til ledelsens uttalelser og påstander. Informanten er hele tiden opptatt av at alt som legges frem av ledelsen, må utfordres og underbygges. Han vurderte budsjetter, prognoser og forutsetningen for disse opp mot markedet, og ser på det selskapet selv ikke kan kontrollere. I tillegg stilte han krav til at alle bevis og uttalelser skulle ha substans. Det kunne ikke bare være intensjoner basert på tro og håp. Totalvurderingen var preget av én ting; morsselskapsgarantien. All annen usikkerhet ble dermed avskrevet etter denne ble ubetinget og besluttet.

4.2 Case B

4.2.1 Presentasjon av selskap

Case B er en pågående case, hvor den enda ikke er avgitt beretning. Selskapet driver med procurement i olje og gassindustrien, samt konsulentvirksomhet tilknyttet IT-relaterte tjenester. I de senere år har selskapet hatt lav egenkapital, men sett en bedring resultatmessig grunnet økt aktivitet i konsulentmarkedet. De hadde likevel negativt resultat og egenkapital i casets aktuelle år. På kort sikt hadde selskapet kontrakter som sikrer inntekt.

Utfordringen til dette selskapet er at de betaler leverandørgjeld med kundefordringene, og dermed er avhengig av at kundene betaler dem. Så lenge de får betalt for leveringene, kan de drive med underskudd uten at dette påvirker likviditeten i selskapet. Ledelsen mener de ikke driver for kreditors regning og risiko, og har dermed ikke tatt en klar vurdering av enhetens evne til fortsatt drift.

Figur 4: Nøkkeltall case B

4.2.2 Analyse

Planleggingsfasen

Allerede i planleggingsfasen var informant 2 kjent med at selskapet gikk dårlig. En konsekvens av dette var at han gikk tidligere ut med årets revisjon. Markedet var dårlig, og på grunn av dette har han hatt tett kontakt med ledelsen til selskapet. Informant 2 vurderte at det var risiko knyttet til fortsatt drift allerede i planleggingsfasen. Selskapet hadde underskudd, svak soliditet og negativ egenkapital fra tidligere år. Markedet selskapet opererer i er i nedgangstider, og varelageret er blitt vurdert som ukurant. Disse forholdene vurderte revisor som risikofaktorer i forbindelse med selskapets evne til fortsatt drift.

Ledelsen i selskapet hadde ikke tatt en vurdering av fortsatt drift, og informant 2 ba i den forbindelse om likviditetsbudsjetter og prognoser. Informant 2 anså det som forhøyet risiko knyttet til ledelsens vurdering. Dette kom av at selskapet presenterte urealistiske tall, samtidig som de ikke hadde et bevisst forhold til nåværende situasjon og framtidsutsikter. For informanten betydde dette at de måtte følge opp og utfordre ledelsen mer enn normalt.

Gjennomføringsfasen

Når ledelsen hadde utarbeidet forespurte budsjetter og prognoser, var informant 2 kritisk til forutsetningene som ble lagt til grunn. Selskapet fremsto som trodde på prosjektet, samt presenterte budsjetter og prognoser basert på kontrakter som ikke var inngått. Ut fra dette så informant 2 muligheten for overoptimisme, og krevde derfor at selskapet kunne fremlegge bedre resultater i perioderegnskapet for 2019. Perioden som ble lagt til grunn ved vurderingen av evne til fortsatt drift var 12 måneder fra regnskapsavleggelse.

Det ble utført revisjonshandlinger relatert til fortsatt drift gjennom hele revisjonen. Informant 2 var opptatt av at planene og budsjettene ledelsen hadde lagt frem skulle ha substans, i form av blant annet kontrakter. I og med at det var et marked som var vanskelig å spå i fremtiden, gikk informant 2 inn for å se retrospektivt i forhold til tidligere oppnådde resultater på månedsbasis og årsbasis for å kontrollere substansen i budsjetter. Samtidig ble det sett på nøkkeltall i forhold til de perioderegnskap som er fremlagt, og hvordan disse var i overensstemmelse med tilhørende budsjett. I den forbindelse så informant 2 på om det var store marginer, om månedene som ble rapportert virket rimelige, og hvorvidt det var store avvik på inntekter og kostnader, og verifikasjon av driftskostnader. Informant 2 påpekte at det var viktig å ikke glemme lønnsomheten i disse situasjonene. Det ble derfor kontrollert at kundefordringer faktisk var innbetalt, og leverandørgjeld betalt.

Konklusjonsfasen

Som tidligere nevnt er selskapet fortsatt i konklusjonsfasen på nåværende tidspunkt. Ettersom revisor har den oppfatning at selskapet driver for kreditors regning er revisor klar for å gi en presisering om usikkerhet om fortsatt drift i revisjonsberetningen. Situasjonen endret seg imidlertid noe da selskapet satt i gang tiltak for å endre på dette. Ifølge selskapet skal de nå gjennom en nyemisjon hvor nye eiere skal inn. Samtidig skal de nye eierne og selskapet selv, tilsammen skyte inn en betydelig sum, som vil sikre selskapets driftskapital. Revisor stiller seg tvilene til at disse tiltakene faktisk blir gjennomført. Konklusjonen vil derfor avhenge av om emisjonen og kapitalinnskuddene faktisk blir gjennomført eller ikke.

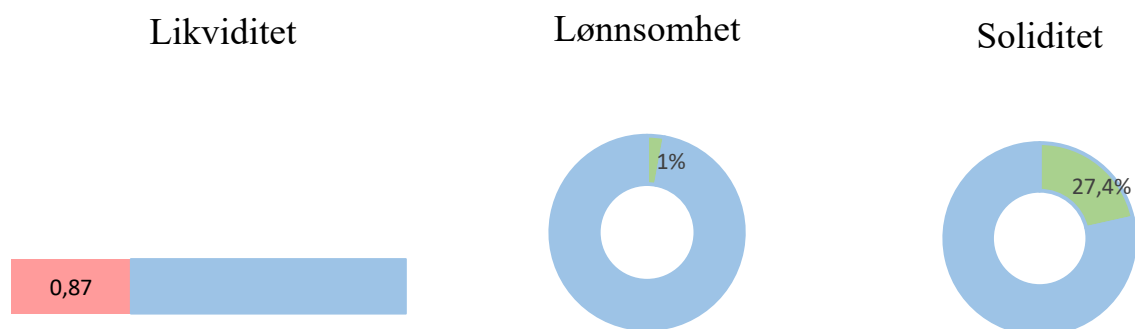
Profesjonell skepsis

Vi ser at informant 2 var kritisk til at ledelsen ikke hadde et bevisst forhold til situasjonen. I den forbindelse var han derfor mer skeptisk til det ledelsen la frem av planer og budsjetter. Informant 2 så derfor nødvendigheten av å utfordre forutsetningen, og var opptatt av realistiske planer og substans. I og med at informant 2 tror at ledelsen er overoptimistiske, ble det brukt «worst case scenario» ved evaluering av planer og budsjetter. Vi ser også at det gjennom hele året har blitt gjort handlinger for å kontrollere hvorvidt selskapet holdt budsjett.

4.3 Case C

4.3.1 Presentasjon av selskap

Selskapet er et børsnotert industrielt investeringsselskap, og inngår i et større nordisk konsern som rapporterer etter IFRS. Deres formål er å skape verdier gjennom aktivt eierskap. Informant 3 overtok som oppdragsansvarlig revisor på oppdraget det aktuelle året. Det var først og fremst det finansielle knyttet til banklån som var usikkert i selskapet, samtidig som lønnsomheten hadde vært dårlig over flere år og likviditeten var svak. På tross av at det er et børsnotert selskap som rapporterer kvartalsvis, hadde ikke ledelsen et klart forhold til selskapets fortsatt drift situasjon.

Figur 5: Nøkkeltall case C

Tabell 4: Regnskap case C

Selskap 3	20X2	20X1
Sum inntekter	494 474	420 762
Sum kostnader	511 059	453 903
Driftsresultat	- 28 631	- 53 515
Netto finans	11 958	- 11 014
Resultat før skatt	- 16 673	- 64 528
Skattekostnad	5 454	7 562
Årsresultat justert for avvirket virksomhet	- 235 335	- 55 158
Anleggsmidler	117 678	485 329
Omløpsmidler	348 916	472 301
Egenkapital	20 773	286 476
Langsiktig gjeld	6 142	197 095
Kortsiktig gjeld	439 679	474 059

4.3.2 Analyse

Planleggingsfasen

Informant 3 overtok revisjonen av selskapet samme år som fortsatt drift situasjonen baserer seg på. Fortsatt drift problematikken var derfor allerede kjent for informant 3. På grunn av de forhold som var i markedet på denne tiden, ble det tatt en grundig gjennomgang av selskapets situasjon i forbindelse med overtakelse. Selskapet var i en situasjon hvor fortsatt drift var et spørsmål på både datterselskapsnivå og konsernnivå, som derfor kunne medføre en eventuell

dominoeffekt. Ettersom selskapet var et børsnotert selskap med mange usikkerhetsmomenter, var revisor tidlig ute med revisjonen.

Likviditet var det område hvor informant 3 anslo at det var mest risiko knyttet til. Selskapet gikk med underskudd. Finansiering av banklån og syndikatlån var også et problem fra dag én. Banken inngikk bare kortsiktige avtaler med selskapet, og selskapet hadde allerede hatt brudd på lånebetingelsene.

Ledelsen i selskapet hadde ikke selv satt seg noe spesielt inn i selskapets evne til fortsatt drift. De hadde likevel utarbeidet kvartalsrapporter i forbindelse med rapportering til børsen. Det var først når informant 3 ba om en fortsatt drift-vurdering at selskapet foretok en formell vurdering.

Informant 3 anså risikoen som forhøyet ettersom selskapet ikke hadde et bevisst forhold til situasjonen og fremtiden. Som følge av dette gikk han derfor inn i revisjonen med en skeptisk holdning. De hadde derfor åpne og konfronterende dialoger med selskapet under hele revisjonen, og innhentet skriftlige vurderinger.

Gjennomføringsfasen

Informant 3 var kritisk til det som ble lagt frem av ledelsen, og så muligheten for overoptimisme. Selv om dette var første året som revisor for selskapet, så de at selskapet i tidligere perioder ikke hadde truffet like godt på budsjetter. Uttalelser, vurderinger og prognoser som ble utarbeidet av ledelsen, ble derfor utfordret for å sikre at de var realistiske. Avtaler og kontrakter måtte være dokumentert skriftlig. I årsoppgjøret ba informant 3 ledelsen om å utarbeide et memo, hvor forutsetningene i memoet ble utfordret. Informant 3 var hovedsakelig opptatt at det forelå en ubetinget avtale med banken. I tillegg konsulterte informant 3 seg med fagavdeling angående situasjonen i selskapet.

Informant 3 la til grunn en 12 måneders periode fra regnskapsavleggelsen, og ba følgelig om at memoet og avtaler skulle grunne i en 12 måneders periode fra regnskapsavleggelse.

Ett av datterselskapene i konsernet gikk konkurs. Informant 3 tok derfor raskt kontakt med borevisor, for å tidlig kunne avklare hva selskapet fikk igjen av utestående fordringer. I tillegg kontaktet de komponentrevisor, hvor de så på deres likviditetsbudsjetter opp mot egne verdivurderinger av mulige eiendeler.

Konklusjonsfasen

På et generelt grunnlag synes informant 3 at det var vanskelig å si når han visste om han hadde innhentet tilstrekkelig og hensiktsmessig bevis. Han tror at dette vil påvirkes av erfaring med

fortsatt drift problematikken. I dette tilfellet ble det gitt håndfaste bevis på låneavtalen med banken og aksjonærlånet, som gjorde at informant 3 følte seg trygg på at selskapet hadde god nok likviditet til å kunne drive videre ett år frem i tid. Det ble derfor gitt en ren beretning. Forholdene som var usikre gjennom revisjonen ble opplyst om i styrets årsberetning, og neste års forventninger i note.

Profesjonell skepsis

Informant 3 gikk inn med en skeptisk holdning på grunnlag av tidligere erfaring og resultater i selskapet. Selskapet var allerede i brudd på lånebetingelser, og det var derfor kritisk å få til en ny avtale med banken. Informant 3 var i tillegg skeptisk til ledelsen som følge av mangelfull vurdering av selskapets tilstand, og det faktum at hadde feilet ved tidligere års prognoser.

4.4 Case D

4.4.1 Presentasjon av selskap

Selskapet er en mindre leverandør i oljenæringen som leverer tjenester basert på kontrakter, og som så mange andre selskaper ble eksponert for oljekrisen. I forkant av oljekrisen 2014/2015 hadde selskapet hatt en inntjening på +/- 3 millioner, noe som var relativt dårlig sammenlignet med tilsvarende selskap i samme bransje. Det påfølgende året gikk selskapet med underskudd, som et resultat av manglende etterspørsel. I tillegg var situasjonen slik at den ene delen av driften dekket over underskuddet i den andre delen av driften. De var likevel i en situasjon hvor de tapte egenkapital. Selskapet hadde ordreserverer frem i tid, men som følge av et stillestående marked hvor de store aktørene bestemte reglene, ble selskapets planlagte prosjekter forskjøvet til året etter. Mangel på etterspørsel førte til manglende inntjening, og et høyt varelager. Ved avleggelse av regnskapet hadde selskapet positiv egenkapital, og aksjonærer som var villige til å gå inn med kapital.

4.4.2 Analyse

Planlegging

Informant 4 tok utgangspunkt i fjorårets regnskap og revisjon, samt oppsummeringsmøte fra fjoråret ved planleggingen av revisjonen. Revisor var allerede kjent med at selskapet opererte i et marked med nedgangstider, og vurderte det som forhøyet risiko. I tillegg var selskapet avhengig av én nøkkelperson som hadde stor påvirkning for den videre driften. Revisor var ikke klar over viktigheten av forholdet før i etterkant av revisjonen. Videre hadde han diskusjoner med ledelsen og innhentet perioderegnskap. Selskapet hadde underskudd på driften, dårlig likviditet og negativ kontantstrøm. Selskapet hadde positiv egenkapital, som ble redusert som

følge av flere år med underskudd. Det ble derfor vurdert til å være risiko knyttet til fortsatt drift helt fra planleggingsfasen.

Ledelsen hadde ikke selv tatt noen vurdering av selskapets evne til fortsatt drift, og hadde en holdning hvor de tenkte at det bare var en dårlig periode som ville gå over etterhvert. Det at ledelsen tilsynelatende ikke skjønnte alvorret av situasjonen, økte risikoen ytterligere. Ledelsen forsto mer hva de sto overfor etter hvert når de så hvordan resultatet ble. De anså likevel ikke risikoen for konkurs som stor ettersom aksjonærene var velvillige til å tilføre frisk kapital. Informant 4 var klar på at det måtte store endringer til for å snu driften.

Gjennomføringsfasen

Informant 4 krevde at ledelsen måtte utføre store endringer, og prøvde å bevisstgjøre dem på realiteten av hva som måtte gjøres med tanke på kostnadskutt, og i hvilket tidsperspektiv. Selskapet hadde satt i gang en plan om omorganisering av aksjonærene, hvor nye aksjonærer skulle inn. Når informant 4 skulle vurdere denne planen, gikk han inn for å se hvem aksjonærene var, og hva de hadde gjort tidligere. Revisor påpekte at det var vanskelig å forutse verdien av nye aksjonærer.

Av revisjonshandlinger utførte informant 4 bruttofortjenesteanalyse, kontantstrømanalyse, fokuserte på gjeldsgrad, selskapets finansiering, avkastning på egenkapitalen og egenkapitalandelen. Leieavtale ble innhentet. Selskapet hadde signerte kontrakter som tilsa at de ville ha en god fremtidig inntjening. Disse ble utsatt til det påfølgende året, primært på grunn av et vanskelig marked, i tillegg til at den andre part hadde makten. Dette var revisor klar over var mulig, men han var ikke skeptisk nok til maktforholdet, ettersom de vurderte kontraktene som pålitelige. Revisjonsbevis som var omfattende å innhente, ble ofte nedprioritert ifølge revisor.

Det ble ikke foretatt noen konsultasjon med fagavdeling, da revisjonsselskapet ikke har dette. Hele vurderingen er derfor tatt av revisjonsteamet og oppdragsansvarlig revisor.

Informant 4 la til grunn en 12 måneders periode fra balansedagen. Han mente at det ikke var hensiktsmessig å legge til grunn en 12 måneders periode fra regnskapsavleggelsen, da selskapets drift er sesongbasert. Følgelig vil ikke disse månedene være representerbare for driften gjennom året.

Konklusjonsfasen

Informant 4 mente at det var vanskelig å konkludere på om han hadde innhentet tilstrekkelig og hensiktsmessig bevis. Han tror det munner ut i en magefølelse.

Det avgjørende revisjonsbeviset for konklusjonen var en avtale om tilførsel av kapital fra aksjonærer, og positiv egenkapital. Informant 4 krevde at denne ble styrebehandlet, tatt opp i generalforsamling, og at det ble utarbeidet et skriftlig memo som bekreftet deres fremtidige planer. Informant 4 sa at på grunn av at selskapet hadde ressurssterke eiere, skulle det mer til å presisere, fordi man vet de har mulighet til å skyte inn kapital. Det ble dermed konkludert med ren beretning, men opplyst om tiltak og forventet inntjening i note.

Profesjonell skepsis

Informant 4 sa at han var klar over at ledelsen var overoptimistiske, og stilte seg kritisk til ledelsens styring. Som følger stilte han krav til store endringer og kostnadskutt. Ved vurdering av ledelsens planer om omorganisering valgte han til en viss grad å stole på det ledelsen sa. Han mente at man må kunne stole på ledelsen, for å kunne være revisor for selskapet. Vi ser at informant 4 ikke var nok oppmerksom på kontraktene selskapet hadde. Han uttaler også selv at han var for lite skeptisk til disse. Kontraktene ble sett på som bevis for fremtidig inntjening, men som viste seg at skulle bli forskjøvet.

5.0 Diskusjon

I dette kapittelet vil vi drøfte empiriske funn opp mot det teoretiske rammeverket. I forlengelse av dette vil vi presentere et utvidet rammeverk for fortsatt drift prosessen, som passer bedre til den praktiske virkelighet.

Informantene benytter seg i liten grad av nøkkeltall som konkurspredikasjon. Nøkkeltall er overfladisk for revisor, og brukes derfor kun i planleggingsfasen tilknyttet overordnede analyser. Informantene uttalte blant annet «nøkkeltall er som å sammenligne skostørrelser» og «nøkkeltall er for de som ikke kan regnskap». Disse uttalelsene viser at revisor er i overensstemmelse med tidligere forskning (Kinserdal, 2018). For eksempel vil et selskap tilsynelatende ha god likviditet dersom kundefordringer og varelager er høyere enn kortsiktig gjeld. Varelager kan likevel være nødvendig arbeidskapital som man ikke fritt kan realisere uten å påvirke fremtidig drift. Forskjellig bruk av regnskapsprinsipp vil være avgjørende for soliditeten. Det ser vi ved at IFRS åpner for innregning til virkelig verdi, mens NGAAP rapporterer til kostpris. Følgelig kreves en grundigere undersøkelse av regnskapstall, og en forståelse av nøkkeltall tilknyttet den enkelte bransje.

I sum ser vi at revisor går i dybden på likviditet, negativ egenkapital og regnskapsmessig tap som risikofaktorer ved fortsatt drift. I Andersen-saken (Finanstilsynet, 2015b) hadde selskapet positiv egenkapital og regnskapsmessig overskudd, men gikk likevel konkurs. Regnskapet var manipulert, men selskapets kontantstrøm avslørte betydelige svakheter som kunne medføre at selskapet uansett var ute av stand til å håndtere sine forpliktelser. Dette belyser viktigheten av en vurdering av selskapets likviditet. Vi foreslår å utvide kravet³ om utarbeidelse av kontantstrøm til å også gjelde små foretak der det er hensiktsmessig, enten som en del av årsregnskapet eller internt til revisor. Revisor vil da i større grad være kapabel til å vurdere selskapets behov for likvide midler, og for å verifisere ledelsens forutsetninger. På denne måten vil det hjelpe revisor å ta en skjønnsmessig vurdering, under den forutsetning at selskapet ikke har mulighet til å innhente kapital.

Våre resultater viser at ledelsen ikke foretar en formell vurdering av fortsatt drift før revisor anmoder dem om å gjøre det. Funnet indikerer at ledelsen ikke har et aktivt forhold til fortsatt drift-vurderingen med tanke på den økonomiske situasjonen i dag, og i fremtiden. For revisor

³Årsregnskapet skal inneholde resultatregnskap, balanse, kontantstrømoppstilling og noteopplysninger. Årsregnskapet kan i tillegg inneholde en oppstilling av endringer i egenkapitalen, jf. Regnskapsloven §3-2 første ledd. Annet ledd unntar små foretak å utarbeide kontantstrømoppstilling.

betyr dette økt revisjonsrisiko. Et rammeverk med klarere retningslinjer vil kunne hjelpe revisor med å få en forståelse av hva man kan kreve av ledelsen.

Som følge av erfaring fra tidligere års revisjon og nedgangstider i markedet, har informantene en presumptiv holdning før revisjonen er startet. Revisors presumpsjon om at ledelsens vurderinger er overoptimistiske knyttet til fremtidige hendelser og utfall, anses nødvendig på grunn av temaets naturlige kompleksitet og selskapets ulike incentiv om å drive videre. Informantene påpeker at de vanligvis har en nøytral holdning. Tidligere forskning har vist samme resultat (Glover & Prawitt, 2014; Nelson, 2009; Quadackers et al., 2014).

Kilder skal ha troverdighet for å kunne brukes som revisjonsbevis. Tillit til ledelsen og deres integritet fritar ikke revisors ansvar til å innhente tilfredsstillende og underbyggende bevis. Revisor har en presumptiv holdning til bevis fremlagt av ledelsen, og sikrer påliteligheten ved å kreve håndfaste og ubetingede bevis for planer, budsjetter og prognoser. Bevisene er for eksempel kontrakter og avtaler bekreftet av en tredjepart. I sum ser vi at ved en presumptiv holdning, kreves substans i revisjonsbevis og forutsetninger lagt til grunn.

Det er vanskelig å ta stilling til hvorvidt det er innhentet tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis. Vi ser at informanter med en partnerstilling virker noe mer selvsikre, mens informanter med lavere stilling oppfattes mer tvilende. Dette korrelerer med tidligere forskning (Grenier, 2017; Payne & Ramsay, 2005; Robertson, 2010; Shaub & Lawrence, 1999).

Ved vurdering av selskapets evne til fortsatt drift, viser funn at revisor legger til grunn en 12 måneders periode fra balansedag eller regnskapsavleggelse. Som en konsekvens vil perioden revisor bekrefter i revisjonsberetningen variere opptil seks måneder. Samtidig viser disse funnene at revisor krever at ubetingede garantier gjelder for samme tidsperiode som revisor legger til grunn ved fortsatt drift. Med tanke på periodeforskjellen som forekommer i praksis, vil det kunne være nyttig fra et brukerperspektiv at årsregnskapet informerer om perioden lagt til grunn.

Revisors ansvar er uavhengig av ledelsens vurdering. Informantene mener at ledelsen ikke underbygger sin vurdering i tilstrekkelig grad, slik at vurderingen ikke blir annet enn en optimistisk forventning. Revisors grunnlag for en vurdering blir følgelig begrenset, slik at det ikke er mulig å etterprøve holdbarheten i ledelsens standpunkt. Funnene viser at revisor fraskriver seg ansvaret fra å ta en slik skjønsmessig vurdering ved å innhente en tredjepartsgaranti. En skjønsmessig subjektiv vurdering kan være vanskelig å ta, da vurderingen må begrunnes og dokumenteres.

Samtidig vil revisor i større grad stå til ansvar for denne vurderingen, enn om en tredjepart stiller med garanti. Funnene viser at revisor har tillit til en ubetinget tredjepartsgaranti. I sum ser vi at revisor forkaster alle andre usikkerheter dersom selskapet har en tredjepartsgaranti. Dette er enten en garanti om at det blir tilført tilstrekkelig likviditet for å sikre drift den neste perioden, eller avtale om utvidet finansiering fra kreditorer. Det er imidlertid viktig at revisor er klar over hvilke ressurser tredjepart besitter i dag, samt den forventede ressurstilgangen i fremtiden. I tre av fire case er det gitt ren beretning som følge av en slik ubetinget garanti. I det siste caset hadde ikke selskapet en ubetinget garanti om tilførsel av kapital, og det ble tatt en presisering i beretningen. Dette indikerer at revisor vektlegger verken kontinuitet i aktivitet, markedsposisjon eller virksomhetsområde i sin vurdering. Det kan derfor stilles spørsmål til hvorvidt det er riktig i et kost-nytte perspektiv å bruke masse ressurser på en grundig vurdering, dersom en garanti er enkel å innhente.

Selv om selskapet har garantert finansiering det neste året, kan man fra et samfunnsperspektiv tenke seg at revisors «forenkling» kan medføre at brukeren av regnskapet blir forledet til å tro at situasjonen i selskapet er bedre enn den faktisk er. I et scenario hvor selskapet får en garanti for ett år frem i tid, kan selskapet i teorien gå konkurs kort tid etter garantiperioden. Avlegges regnskapet på et senere tidspunkt enn fjoråret, vil det være et gap fra garantien er utgått til neste regnskapsavleggelse som både revisor og ledelsen ikke har tatt stilling til. Man kan derfor stille spørsmål til om det burde være et krav at ledelsen fremlegger sin fortsatt drift-vurdering, uavhengig av om de har en garanti eller ikke.

I tabell 5 presenteres et utvidet rammeverk med fortsatt drift prosessen i praksis, samt våre anbefalinger.

Tabell 5: Utvidet rammeverk ISA 570

	Steg 1	Steg 2	Steg 3	Fortsatt drift i praksis, og anbefalinger	Profesjonell skepsis
Planleggingsfasen	Revisor skal under risikovurderingshandlingene i samsvar med ISA 315, vurdere om det foreligger forhold som kan skape tvil om enhetens evne til fortsatt drift	Hendelser eller forhold	Finansielle forhold	Nøkkel tall er overfladisk. Gå derimot i dybden på likviditet	Presumptiv holdning når finansielle forhold er kjent
			Driftsrelaterte forhold	Forstå markedet	Presumptiv holdning når driftsrelaterte forhold er kjent
			Andre forhold		
			Særlige hensyn mindre enheter		
		Vurdere om ledelsen har gjennomført en vurdering av fortsatt drift	<u>Ledelsen har vurdert:</u> Diskuter vurderingen, tilstrekkeligheten, og hvilke planer ledelsen har for å håndtere tvil.	Forekommer sjelden i små og øvrige selskap.	
	<u>Ledelsen har ikke vurdert:</u> Diskuter forutsetningen og om det foreligger forhold som skaper usikkerhet om fortsatt drift.	Be ledelsen om å utarbeide budsjett, prognoser for fremtiden. Utfordre underliggende forutsetninger	Presumptiv holdning til ledelsens utsagn. Forvent overoptimisme		
Gjennomføringsfasen	Revisor skal evaluere ledelsens vurdering av enhetens evne til fortsatt drift	Mangel på detaljerte analyser, hindrer ikke revisor i å fastslå hvorvidt ledelsens bruk av fortsatt drift er riktig dersom øvrige revisjonshandlinger er tilstrekkelige			
		Evaluering av ledelsens vurdering: evaluering av prosessen som er fulgt, forutsetninger, fremtidige planer, og hvorvidt planene er gjennomførbare.	Se om det er noen grunn til å tvile på ledelsen; tidligere erfaring, dårlig situasjon i selskapet, skylapper osv.	Presumptiv holdning	
		Revisor må ta hensyn til særlige hensyn knyttet til mindre enheter	Be ledelsen utarbeide kontantstrømoppstilling		
	Perioden utover den ledelsen har lagt til grunn	Revisor må be ledelsen om å vurdere den mulige betydningen for fortsatt drift	12 måneder fra regnskapsavleggelse. Opplys om perioden lagt til grunn.		
	Revisjonshandlinger ved usikkerhet om fortsatt drift	Innhente revisjonsbevis	Ubetinget og bekreftet av tredjepart.	Bevis må være ubetinget og bekreftet av tredjepart. Presumptiv holdning til bevis selv om det er en ekstern bekreftelse	
Konklusjonsfasen	Evaluere om det er innhentet tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis for å kunne konkludere			Bygger på en skjønnsmessig vurdering og en magesfølelse	
	Konkludere etter revisors skjønn om det foreligger usikkerhet av betydning om fortsatt drift			Prøver å innhente tredjepartsgaranti først, hvis ikke skjønnsmessig vurdering	
	Adekvansen av opplysninger	Ved riktig bruk av forutsetning, skal regnskapet gi informasjon om kompenserende forhold.		I årsberetning eller note	
		Dersom hendelser/forhold er identifisert, men revisor konkluderer med at det ikke foreligger usikkerhet skal dette opplyses om i regnskapet.		Revisor bør opplyse om en eventuell garantis varighet	

6.0 Konklusjon og veien videre

Denne masterutredningen har som formål å besvare problemstillingene; *Hvordan vurderer revisor selskapets evne til fortsatt drift, og hvilke indikatorer skjerper revisors aktsomhet i denne vurderingen?* Forskning gjennom casestudie har gitt oss innsikt i praktiske tema, og derfor gjort det mulig å besvare disse problemstillingene.

Våre funn viser at ledelsens vurdering er begrenset, som reduserer revisors mulighet til å etterprøve holdbarheten i ledelsens standpunkt. Vurderinger gjort av ledelsen er overoptimistiske, og følgelig har revisor en presumtiv holdning til bevis som er fremlagt av ledelsen. Samtidig øker krav til bevis i takt med revisors holdning til ledelsen.

Revisor er allmennhetens tillitsperson, og skal forsikre brukerne at regnskapet er riktig. Denne rollen tillegger revisor mye ansvar. Vår forskning viser at revisor til en viss grad fraskriver seg dette ansvaret ved å innhente en tredjepartsgaranti for fortatt drift. På denne måten er det ikke like stort behov for en skjønnsmessig vurdering fra revisor. For å sikre at brukeren av regnskapet ikke blir villedet, bør revisor påse at ledelsen opplyser om tredjepartsgarantiens varighet i årsberetning eller note.

Likviditet er en fremtredende faktor i revisors fortsatt drift-vurdering. Det kan være hensiktsmessig om mindre selskap med likviditetsproblemer har et krav om utarbeidelse av kontantstrømoppstilling. På denne måten vil revisor i større grad ha mulighet til å ta en skjønnsmessig vurdering, i de tilfeller hvor selskapet ikke har en tredjepartsgaranti.

Resultatene våre indikerer at tilførsel av likvide midler fra tredjepart og lånebetingelser er avgjørende for at revisor skal avgi en umodifisert konklusjon. Det ville derfor vært interessant å forske på revisors vurderinger i case hvor det ikke er gitt en tredjepartsgaranti, men utarbeidet er reelt vurderingsgrunnlag og avgitt ren beretning.

Litteratur

- Aksjeloven. (1997). *Aksjeloven (LOV-1997-06-13-44)*. Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1997-06-13-44>
- Alfasoft. (2019). Hva er Nvivo? Hentet 09.05 2019 fra <https://www.alfasoft.com/no/produkter/statistikk-og-analyse/nvivo.html>
- Altman, E. I. (1968). Financial ratios, discriminant analysis and the prediction of corporate bankruptcy. *The journal of finance*, 23(4), 589-609.
- American Institute of Certified Public Accountants (AICPA). (2003). Fraud detection in a GAAS audit: SAS No. 99 Implementation guide. AICPA (Red.). New York. Hentet fra <https://www.aicpa.org/Research/Standards/AuditAttest/DownloadableDocuments/AU-00316.pdf>
- Andersen, S. S. (2013). *Casestudier : forskningsstrategi, generalisering og forklaring* (2. utg. utg.). Bergen: Fagbokforl.
- Baksaas, K. M. & Stenheim, T. (2015). *Regnskapsteori*. Oslo: Cappelen Damm AS.
- Beaver, W. H. (1966). Financial ratios as predictors of failure. *Journal of accounting research*, 71-111.
- Bell, T. B., Peecher, M. E. & Solomon, I. (2005). The 21st Century Public Company Audit: Conceptual Elements of KPMG's Global Audit Methodology.
- Bernardi, R. (1994). Fraud Detection - The effect Of Client Integrity and Competence and Auditor Cognitive-Style. *Audit.-J. Pract. Theory*, 13(sS), 68-84.
- Bowlin, K., Hobson, J. & Piercey, M. (2015). The Effects of Auditor Rotation, Professional Skepticism, and Interactions with Managers on Audit Quality. *The Accounting Review*, 90(4), 1363. <https://doi.org/10.2308/accr-51032>
- Brunelli, S. (2018). *Audit Reporting for Going Concern Uncertainty: Global Trends and the Case Study of Italy*. Cham: Springer International Publishing, Cham.
- Bråthen, T. (2009). *Styremedlem og aksjonær* (2. utg. utg.). Bergen: Fagbokforl.
- Carson, E., Fargher, N., Geiger, M., Lennox, C., Raghunandan, K. & Willekens, M. (2013). Audit Reporting for Going-Concern Uncertainty: A Research Synthesis. *Auditing*, 32, 353. <https://doi.org/10.2308/ajpt-50324>.
- Charitou, A., Neophytou, E. & Charalambous, C. (2004). Predicting corporate failure: empirical evidence for the UK. *European Accounting Review*, 13(3), 465-497. <https://doi.org/10.1080/0963818042000216811>

- Cohen, J. R., Dalton, D. W. & Harp, N. L. (2017). Neutral and presumptive doubt perspectives of professional skepticism and auditor job outcomes. *Accounting, Organizations and Society*, 62, 1-20. <https://doi.org/10.1016/j.aos.2017.08.003>
- Eilifsen, A. (1998). Fortsatt drift-forutsetningen. *Revisjon og Regnskap*, 19-25.
- Fargher, N. L. & Jiang, L. (2008). Changes in the audit environment and auditors' propensity to issue going-concern opinions.(Report). *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 27(2), 55. <https://doi.org/10.2308/aud.2008.27.2.55>
- Feldmann, D. A. & Read, W. J. (2010). Auditor conservatism after Enron.(Enron Corp. accounting fraud and bankruptcy)(Report). *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 29(1), 267. <https://doi.org/10.2308/aud.2010.29.1.267>
- Feng, M. E. I. & Li, C. (2014). Are Auditors Professionally Skeptical? Evidence from Auditors' Going-Concern Opinions and Management Earnings Forecasts. *Journal of Accounting Research*, 52(5), 1061. <https://doi.org/10.1111/1475-679X.12064>
- Finanstilsynet. (2015a). *Finanstilsynets kontroll med finansiell rapportering 2015*. Hentet fra <https://lovdata.no/static/RFT/rft-2015-0012.pdf>
- Finanstilsynet. (2015b). *Merknader etter revisortilsyn Sumergo DA*. Hentet fra <https://www.finanstilsynet.no/nyhetsarkiv/brev/2015/merknader-etter-revisortilsyn/>
- Finanstilsynet. (2015c). *Merknader etter selskapstilsyn SLM Revisjon AS*. Hentet fra <https://www.finanstilsynet.no/nyhetsarkiv/brev/2015/merknader-etter-selskapstilsyn4/>
- Finanstilsynet. (2016). *Merknader etter selskapstilsyn Revisorconsult AS*. Hentet fra <https://www.finanstilsynet.no/nyhetsarkiv/brev/2016/merknader-etter-selskapstilsyn4/>
- Francis, J. R. & Krishnan, J. (1999). Accounting accruals and auditor reporting conservatism. *Contemporary accounting research*, 16(1), 135-165.
- Geiger, M. A., Raghunandan, K. & Rama, D. V. (2005). Recent changes in the association between bankruptcies and prior audit opinions. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 24(1), 21. <https://doi.org/10.2308/aud.2005.24.1.21>
- Geiger, M. A., Raghunandan, K. & Riccardi, W. (2014). The global financial crisis: U.S. bankruptcies and going-concern audit opinions (Report), 28(1), 59.
- Ghauri, P. N. & Grønhaug, K. (2010). *Research methods in business studies* (4th ed. utg.). Harlow: Financial Times Prentice Hall.
- Glover, S. M. & Prawitt, D. F. (2014). Enhancing auditor professional skepticism: The professional skepticism continuum. *Current Issues in Auditing*, 8(2), P1-P10. <https://doi.org/10.2308/ciia-50895>

- Grenier, J. (2017). Encouraging Professional Skepticism in the Industry Specialization Era. *Journal of Business Ethics*, 142(2), 241-256. <https://doi.org/10.1007/s10551-016-3155-1>
- Gulden, B. P. (2016). *Revisjon teori og metode* (7. utg.) Cappelen Damm Akademisk.
- Handeland, Ø. (2017). Kommentar til Regnskapsloven Hentet fra www.rechtsdata.no
- Hurt, K. (2010). Development of a Scale to Measure Professional Skepticism. *Audit.-J. Pract. Theory*, 29(1), 149-171. <https://doi.org/10.2308/aud.2010.29.1.149>
- IAASB. (2012). Staff Questions & Answers – Professional Skepticism in an Audit of Financial Statements Hentet fra <https://www.ifac.org/publications-resources/staff-questions-answers-professional-skepticism-audit-financial-statements>
- IESBA. (2018). Handbook of the International Code of Ethics for Professional Accountants. I IFAC (Red.). Hentet
- International Accounting Standards Boards (IASB). (2007). *IAS 1 Presentation of Financial Statements*. London.
- International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB). (2009). *ISA 200 Overordnede mål for den uavhengige revisor og gjennomføringen av en revisjon i samsvar med de internasjonale revisjonsstandardene* New York, NY:IFAC.
- International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB). (2018a). *ISA 315 Identifisering og vurdering av risikoene for vesentlig feilinformasjon gjennom forståelse av enheten og dens omgivelser* New York, NY:IFAC.
- International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB). (2018b). *ISA 570 Fortsatt drift*. New York, NY:IFAC.
- Johnsen, A. & Kvaal, E. (1999). *Regnskapsloven; Kommentarer til lov av 17. juli 1998 nr. 56 om årsregnskap m.v.* Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Johnson, P. E., Jamal, K. & Berryman, R. G. (1991). Effects of framing on auditor decisions. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(1), 75-105.
- Kaaby, J. T. (2017). Endringer i regnskapsloven for regnskapsåret 2017, (Regnskap Norge). Hentet fra <https://www.regnskapnorge.no/faget/artikler/arsregnskap/endringer-i-regnskapsloven-for-regnskapsaret-2017/>
- Kathy Hurt, R., Brown-Liburd, H., Earley, C. E. & Krishnamoorthy, G. (2013). Research on auditor professional skepticism: Literature synthesis and opportunities for future research. *Auditing*, 32(1), 45-97. <https://doi.org/10.2308/ajpt-50361>
- Kinney, W. R. & Nelson, M. W. (1996). Outcome information and the "expectation gap": The case of loss contingencies. *Journal of Accounting Research*, 34(2), 281-299.

- Kinserdal, F. (2018). På tide å ta i bruk nye nøkkeltall i regnskapsanalysen. *Praktisk økonomi & finans*, 34(04), 312-326. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2871-2018-04-06>
- Kjellehold, K. (2019). Revisors vurderinger ved usikkerhet om fortsatt drift. *Revisjon og Regnskap*, 2, 30-31.
- Kvale, S., Brinkmann, S., Anderssen, T. M. & Rygge, J. (2009). *Det kvalitative forskningsintervju* (2. utg. utg.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Kvifte, S., Tofteland, A. & Bernhoft, A.-C. (2014). *Finansregnskap - God regnskapskikk og IFRS* (2. utg.). Bergen: Fagbokforlaget.
- Lien, L. E. (2012). Har regnskapsloven § 4-5 samme innhold som IAS 1? Fortsatt drift- forutsetningen. *Revisjon og Regnskap*, 1.
- Myrbakken, E. & Haakanes, S. (2018). *IFRS på norsk : forskrift om internasjonale regnskapsstandarder* (7. utg. utg.). Bergen: Fagbokforl.
- Nelson, M. (2009). A Model and Literature Review of Professional Skepticism in Auditing. *Audit.-J. Pract. Theory*, 28(2), 1-34. <https://doi.org/10.2308/aud.2009.28.2.1>
- Nolder, C. J. & Kadous, K. (2018). Grounding the professional skepticism construct in mindset and attitude theory: A way forward. *Accounting, Organizations and Society*, 67, 1-14. <https://doi.org/10.1016/j.aos.2018.03.010>
- Norsk Regnskapsstiftelse. (2018). Norsk Regnskapsstandard 16. Hentet fra <http://wpstatic.idium.no/www.regnskapsstiftelsen.no/2018/02/NRS-16-Aarsberetning-februar-2018.pdf>.
- NOU 1995:30. (1995). *Ny regnskapslov*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/828efa32669b4f6d8318cfcf96d1102d/nou/pdfa/nou199519950030000dddpdfa.pdf>
- NOU 1996:3. (1996). *Ny aksjelovgivning* Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-1996-3/id140477/sec1>
- Ohlson, J. A. (1980). Financial ratios and the probabilistic prediction of bankruptcy. *Journal of accounting research*, 109-131.
- Olsen, C. (2014). Hva er profesjonell skepsis? *Revisjon og Regnskap*, 3, 32-37. Hentet fra <https://www.revregn.no/asset/pdf/2014/3-32-7.pdf>
- Olsen, C. & Gold, A. (2018). Future research directions at the intersection between cognitive neuroscience research and auditors' professional skepticism. *Journal of Accounting Literature*, 41, 127-141.

- Payne, E. A. & Ramsay, R. J. (2005). Fraud risk assessments and auditors' professional skepticism. *Managerial Auditing Journal*, 20(3), 321-330.
<https://doi.org/10.1108/02686900510585636>
- PCAOB. (2012). Staff audit practice alert. no 10. Hentet fra
https://pcaobus.org/Standards/QandA/12-04-2012_SAPA_10.pdf
- Pettersen, L. I. (2009). Fortsatt drift-forutsetningen. *Revisjon og Regnskap*, 1, 21-25.
- Quadackers, L., Groot, T. & Wright, A. (2014). Auditors' Professional Skepticism: Neutrality versus Presumptive Doubt. *Contemporary Accounting Research*, 31(3), 639-657.
<https://doi.org/10.1111/1911-3846.12052>
- Regnskapsloven. (1998). *Regnskapsloven* (LOV-1998-07-17-56). Hentet fra
<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-56>
- Robertson, J. C. (2010). The effects of ingratiation and client incentive on auditor judgment. *Behavioral Research in Accounting*, 22(2), 69.
<https://doi.org/10.2308/bria.2010.22.2.69>
- Rodgers, W., Mubako, G. N. & Hall, L. (2017). Knowledge management: The effect of knowledge transfer on professional skepticism in audit engagement planning. *Computers in Human Behavior*, 70, 564-574.
<https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.12.069>
- Rose, J. M. (2007). Attention to evidence of aggressive financial reporting and intentional misstatement judgements: effects of experience and trust. *Behavioral Research in Accounting*, 19, 215.
- Rødssæteren, K. & Gøbel, A. (2009). Revisjon av forutsetningen om fortsatt drift. *Praktisk økonomi & finans*, 25(04), 13-25. Hentet fra <http://www.idunn.no/pof/2009/04/art05>
- Saunders, M. N. K., Lewis, P. & Thornhill, A. (2012). *Research methods for business students* (6th ed. utg.). Harlow: Pearson.
- Schwenke, H. R., Baksaas, K. M., Haugen, D. O., Stenheim, T. & Avlsesen-Østli, E. (2019). *Årsregnskapet i teori og praksis 2018*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Shaub, M. K. & Lawrence, J. E. (1999). Differences in auditors' professional skepticism across career levels in the firm. *Advances in Accounting Behavioral Research*, 2(1), 61-83.
- Smith, M. (2003). *Research Methods in Accounting*. London: England, London: SAGE Publications, Ltd, United Kingdom, London: SAGE Publications, Ltd.
- Yin, R. K. (2014). *Case study research : design and methods* (5th ed. utg.). Los Angeles, Calif: SAGE.

Vedlegg

Vedlegg 1: Intervjuguide

Hvordan skjer fortsatt drift prosessen i praksis, og når i prosessen bør man anvende profesjonell skepsis?

Som en del av vår masteravhandling ønsker vi å undersøke hvordan fortsatt drift prosessen skjer i praksis, når og hvor i prosessen revisor bruker sin profesjonelle dømmekraft. Forsatt drift beslutningen er kanskje en av revisors viktigste oppgaver i samfunnet, men også en av de vanskeligste (Kjellevold, 2019). Vår oppfatning er at vurderingen er åpenbar i noen tilfeller, mens i andre tilfeller vil den være preget av stor usikkerhet. Forskning etterlyser mer kvalitativ forskning (kilde) på hvilke vurderinger revisor gjør, og hva som skaper deres tvil om fortsatt drift (Carson et al., 2013).

Formålet med intervju spørsmålene er:

1. Hvordan fortsatt drift prosessen skjer i praksis
2. Hvordan anvendes profesjonell skepsis i fortsatt drift vurderingen

Informasjon om gjennomføring av intervjuet

Intervjuet består av 20 forskningsspørsmål, som er forankret og utarbeidet i revisjonsteori og forskning. Innledningsvis ønsker vi å stille noen generelle spørsmål om din stilling og erfaring i revisjon. Videre fortsetter vi med 17 spørsmål knyttet til de ulike stegene i fortsatt drift prosessen.

Deltakelse er frivillig og all informasjon vil bli anonymisert.

Vi ønsker å benytte lydopptak på intervjuet, for å sikre riktig informasjon. Dette vil bli slettet ved innlevering av oppgaven.

Vi setter pris på om dere vil dele årsregnskap, men dette er ikke nødvendig.

Anslått tidsbruk for intervjuet er ca. 30 min.

Studenter, HHUiS

Kristine Seland

Andrea Korsand

Veileder, NHH

Carmen Olsen

Generelle spørsmål

1. Hvor mange års erfaring har du innenfor revisjon?
2. Hvor lenge har du hatt denne kunden?
3. Forklar om bakgrunnen til selskapet og casen

Tema 1: Planleggingsfasen

4. Hvilke vurderinger hadde ledelsen tatt, og hvilken betydning hadde det for din videre revisjon?
5. Hvilke risikovurderingshandlinger foretok dere?
6. Hvilke påstander/områder var mest kritiske?

Tema 2: Gjennomføringsfasen

Evaluering av ledelsens vurdering

7. Hvordan evaluerte du ledelsens vurdering av forutsetningen om fortsatt drift?

Perioden utover den ledelsen har lagt til grunn

8. Hadde du noen tanker om perioden selskapet hadde lagt til grunn?

Videre revisjon

9. Hva (hendelser/forhold) var det som utløste tvil om enhetens evne til fortsatt drift, og når i prosessen var dette?
10. Hvilke tanker gjorde du deg i forbindelse med de identifiserte hendelsene/forholdene?
11. Hvilke vurderingsfaktorer ble brukt?
12. Hvilke handlinger og revisjonsbevis var det du innhentet for å bekrefte eller avkrefte usikkerheten?
13. Hvor lang tid tok det før du handlet på magesfølelsen/vurderingen din?
14. Hvilke krav stiller du til kundens planer og handlinger ved tvil om enhetens evne til fortsatt drift?

Tema 3: Konklusjonsfasen

15. Hvilket revisjonsbevis var det som gjorde at du kunne konkludere med at det forelå usikkerhet om fortsatt drift eller ikke?
16. Hvordan vet du at du har innhentet tilstrekkelig og hensiktsmessig revisjonsbevis for å konkludere på fortsatt drift forutsetningen?
17. Hvordan kommuniserte dere forholdet med selskapet?

Avslutningsvis

18. Har du noen gang «mistet nattesøvnen» over konklusjonen du tok? Og i så fall hvorfor.
19. Vurderte du noen gang å si fra deg oppdraget?
20. Andre ting du ønsker å tilføye?

Vedlegg 2: Regnskap Case A

Tall i hele 1000.

Resultatregnskap	20X3	20X2	20X1
Salgsinntekter	252 716	450 319	459 820
Sum inntekter	252 716	450 319	459 820
Varekostnad	148 846	221 905	190 357
Lønnskostnad	127 689	125 069	147 434
Avskrivning på varige driftsm. og imm.eien.	22 609	12 185	9 860
Annen driftskostnad	62 528	64 281	63 356
Sum kostnader	361 672	423 440	411 007
Driftsresultat	- 108 956	26 879	48 813
Inntekt på investering i DS og TKS	2 476		
Renteinntekt fra foretak i samme konsern	451	2 196	2 295
Annen renteinntekt	58	159	155
Annen finansinntekt	3 711	3 499	2 042
Sum finansinntekter	6 696	5 854	4 492
Verdireduksjon andre fin. Instrumenter	14 116		
Rentekostnad til foretak i samme konsern	11 112	5 560	3 572
Annen rentekostnad	639	520	347
Annen finanskostnad	4 798	5 223	2 674
Sum finanskostnader	30 665	11 303	6 593
Netto finans	- 23 969	- 5 449	- 2 101
Ordinært resultat før skatt	- 132 925	21 430	46 712
Skattekostnad på ordinært resultat	1 937	5 472	12 589
Ordinært resultat etter skatt	- 134 862	15 958	34 123
Årsresultat	- 134 862	15 958	34 123
Overføringer og disponeringer			
Konsernbidrag		14 289	30 813
Udekket tap	- 108 865		
Overføringer til/fra annen egenkapital	- 25 997	1 669	3 310
Sum overføringer og disponeringer	- 134 862	15 958	34 123

Balanse - Eiendeler	20X3	20X2	20X1
Forskning og utvikling	14 549	21 099	3 130
Konsesjoner, patenter, lisenser ol	13 852	5 950	5 304
Utsatt skattefordel		1 937	1 431
Sum immaterielle eiendeler	28 401	28 986	9 865
Driftsløsøre, inventar, verktøy, kontor ol	8 994	25 753	17 901
Sum varige driftsmidler	8 994	25 753	17 901
Investering i datterselskap	15 389	29 505	1 148
Investering i annet foretak i samme konsern	36 872		
Lån til foretak i samme konsern	6 123	45 253	33 751
Sum finansielle anleggsmidler	58 384	74 758	34 899
Sum anleggsmidler	95 779	129 497	62 665
Varer	30 762	59 323	77 345
Sum varer	30 762	59 323	77 345
Kundefordringer	27 987	67 437	100 579
Andre fordringer	5 486	7 516	7 704
Konsernfordringer	33 143	40 377	
Sum fordringer	66 616	115 330	108 283
Bankinnskudd, kontanter og lignende	15 592	30 544	44 456
Sum bankinnskudd, kontanter og lignende	15 592	30 544	44 456
Sum omløpsmidler	112 970	205 197	230 084
Sum eiendeler	208 749	334 694	292 749

Balanse - Egenkapital og gjeld	20X3	20X2	20X1
Aksjekapital	4 482	4 482	4 482
Overkurs	12 450	12 450	12 450
Annen innskutt egenkapital	4 416	4 416	4 416
Sum innskutt egenkapital	21 348	21 348	21 348
Annen egenkapital		25 996	25 123
Udekket tap	- 108 865		
Sum opptjent egenkapital	- 108 865	25 996	25 123
Sum egenkapital	- 87 517	47 344	46 471
Langsiktig gjeld			
Pensjonsforpliktelser			46
Sum avsetninger for forpliktelser			46
Gjeld til kredittinstitusjon	4 873	6 734	8 029
Langsiktig konserngjeld	140 255	131 556	52 476
Sum annen langsiktig gjeld	145 128	138 290	60 505
Sum langsiktig gjeld	145 128	138 290	60 551
Leverandørgjeld	33 275	43 081	84 436
Betalbar skatt			864
Skyldige offentlige avgifter	9 142	13 813	19 469
Kortsiktig konserngjeld	79 735	64 764	43 677
Annen kortsiktig gjeld	28 985	27 401	37 281
Sum kortsiktig gjeld	151 137	149 059	185 727
Sum gjeld	296 265	287 349	246 278
Sum egenkapital og gjeld	208 748	334 693	292 749

Vedlegg 3: Regnskap Case C

Tall i hele 1000.

Resultatregnskap	20X2	20X1
Driftsinntekter	16 409	18 910
Lønn og sosiale kostnader	15 345	12 345
Avskrivninger	375	1 039
Andre driftskostnader	11 996	10 419
Sum driftskostnader	27 717	23 803
Driftsresultat	11 308	4 893
Inntekt fra investering	-	-
Renteinntekter	457	7 930
Renteinntekter fra konsernselskaper	15 445	15 915
Salg av aksjer (virksomhet)	-	7 725
Nedskrivning av aksjer/fordringer i datterselskap	- 170 425	- 103 378
Rentekostnader	- 5 821	- 6 812
Rentekostnader til konsernregnskaper	- 329	- 76
Andre finansinntekter/kostnader	24 620	374
Netto finansposter	- 136 053	- 93 772
Resultat før skattekostnad	- 147 361	- 98 665
Skattekostnad	4 032	1 083
Årsresultat	- 151 393	- 99 748
Disponering av årets resultat		
Overføring til udekket tap	- 16 483	-
Overføring fra overkurs	- 134 910	- 99 748
Sum disponeringer	- 151 393	- 99 748

Balanse	20X2	20X1
Maskiner, inventar, bygninger etc.	273	650
Aksjer i datterselskaper	210 924	205 779
Andre langsiktige fordringer	1 512	1 354
Lån til konsernregnskaper	39 068	52 395
Sum anleggsmidler	251 777	260 177
Fordringer til konsernselskaper	65 784	249 206
Andre kortsiktige fordringer	71 792	2 582
Bankinnskudd	4 941	20 914
Sum omløpsmidler	142 518	272 701
Sum eiendeler	394 295	532 878
Aksjekapital	120 413	120 413
Egne aksjer	-	-
Overkurs	-	134 910
Udekket tap	- 12 451	-
Sum egenkapital	107 962	255 323
Gjeld til kredittinstitusjoner	108 750	124 351
Pensjonsforpliktelser	1 512	1 354
Sum annen langsiktig gjeld	110 262	125 705
Gjeld til kredittinstitusjoner	66 657	41 199
Leverandørgjeld	655	899
Kortsiktig gjeld til konsernselskaper	100 558	94 865
Annen kortsiktig gjeld	8 201	14 886
Sum kortsiktig gjeld	176 071	151 850
Sum gjeld og egenkapital	394 295	532 878